

**TARTU ÜLIKOOL
EESTI KEELE ÕPPETOOL**

**EESTI KIRJAKEELE KASUTUSALAD JA NENDE SEISUND.
TEADUS JA KÕRGHARIDUS**

Katrin Kern

Tartu 2003

SISSEJUHATUS	3
I. TEADUS	5
1. ALA KEELEKASUTUSE ÜLDINE SPETSIIFIKA	5
2. ALA KEELSUS	8
3. KEELELINE TUGI	11
4. ALA KEELEHOID	12
5. HARIDUSTAUSTA SEOS ALA KEELEKASUTUSEGA	13
6. ERIALAKIRJANDUSE KEEL	14
7. ÕIGUSAKTIDE SEOS ALA KEELEKASUTUSEGA	19
8. KEELEHOIAKUD	20
8.1 <i>Diskussioon Sirbi veergudel</i>	20
8.2 <i>Konverentsi "Rahvuskeel globaliseerivas kõrghariduses" sõnavõttudest</i>	23
8.3 <i>Oskuskeelele pühendatud Veski päev 2000. aastal</i>	25
8.4 <i>Diskussioonisari "Eesti teaduskeel ja Euroopa Liit"</i>	25
9. KASUTATAVA KIRJAKEELE KVALITEET	29
10. ALASISESED VARIEERUMISED	30
11. VARIEERUMISED EESTI TERRITOORIUMI LÕIKES	30
12. JÄRELDUSED JA SOOVITUSED	31
II. KÕRGHARIDUS	32
1. KEELEKASUTUSE ÜLDINE SPETSIIFIKA	32
2. ALA KEELSUS	36
3. KEELELINE TUGI	38
3.1 <i>Soovid</i>	38
3.2 <i>Olemasolevast kirjandusest</i>	40
3.2.6 <i>Humanitaarteadused</i>	44
4. ALA KEELEHOID	46
6. ERIALAKIRJANDUSE KEEL	51
7. ÕIGUSAKTID.	54
8. KEELEHOIAKUD	56
9. KASUTATAV KIRJAKEELE KVALITEET	63
9.1 <i>ankeedivastustest</i>	63
9.2 <i>Õppejõud üliõpilaste keelest</i>	63
9.3 <i>Õigusteaduskonna üliõpilastööde keeleline analüüs</i>	63
10. ALASISESED VARIEERUMISED. VARIEERUMISED TERRITOORIUMI LÕIKES	79
11. JÄRELDUSED JA SOOVITUSED	80
VIIDATUD ALLIKAD	82
<i>Muud allikad</i>	82

Sissejuhatus

Eesti keele kui kirjakeele erilisusest rääkides ei unustata kunagi mainida, et meil on omakeelne kõrgharidus ja teadus. Nende olemasolu on justnagu keele kvaliteedimärk. Miks, pole iseenesest emotsioonideta võimalik sedastadagi. Kui Peeter Tulviste tuli välja ettepanekuga kõrghariduses konkurentsivõime nimel ingliskeelset õpet arendada, oli kriitika kiire ja äge. Tegelikult on Euroopas suund rahvusvahelistumisele kõrghariduses täiesti tavaline. Kesk-Euroopa ülikool on ingliskeelne, Soome kõrgkoolides on kursusi, mida saab ainult inglise keeles läbida (Pirkko Nuolijärvi andmed). Saksa väljaannetes kostab üleskutseid Euroopa ühiskeele - inglise keele paremaks omandamiseks mingeid aineid juba põhikoolis õpetama hakata, kõnelemata kõrgkoolidest. Eestiski algab inglise keele õpetus mõnikord juba lasteaiast. Kas siis on mõtet üleilmsetele tendentsidele vastu panna? Seda enam, et kõrgkooliga lähedalt seotud teadus on kohati emakeelest täiesti loobumas? Ja et tegelikult pole see uus nähtus, ainult et venekeelsete kandidaaditööde asemel kaitstakse ingliskeelseid PhD-sid? Kas väikeriigi ja väikese rahva olukord saabki teistsugune olla?

Esimene ja põhiline probleem, mida eesti keele seisundit kõrgkoolides ja teaduses kirjeldades sõnastada, on niisiis "Kas üldse eesti keel?". Kust sellele küsimusele vastust leida? Avalikelt foorumitelt ehk ajakirjandusest ning üliõpilastelt ja teadlastelt otse küsides. Kui kas-küsimusele vastatud, võib ehk vaadata ka küsimust "Missugune eesti keel?"

Niisiis, mis keeles õpitakse kõrgkoolis ja tehakse Eestis teadust praegu ning millised on suundumused?

Kuigi valdkonna kahe osa, teaduse ja kõrghariduse läbipõimumist on võimatu eitada, on siiski mõttekas kumbki eraldi ette võtta, eelkõige rõhuasetuste erinevuse tõttu. Teaduses valitsev printsiip "ilmuta või hävi" (*publish or perish*) on teaduskeeles teinud esmatähtsaks küsimuse, mis keeles uurimistulemustest kirjutatakse. Kõigi maade teadlased ühinevad vabatahtlikult inglise keelt kõnelevaks kogukonnaks. Rahvusvaheliselt tunnustatud eelretsenseeritavad ajakirjad, mis uurimisraha jagamiseks koostatavates aruannetes tähtsuset esimesed, on enamasti, kui mitte kõik, ju ingliskeelsed. Nende sisuga tuleb tuttav olla ja nendes tuleb oma töid ilmutada, et tõsiselt võetav olla. Eesti teadlaste

ettevalmistus, st haridus ei tarvitse samuti enam eestikeelne olla, sest välismaal õppimise ja uurimistöö tegemise võimalusi on üha lisandunud. Pealegi on mõne ala edendamine rahvusvahelise koostööta võimatu, sest kulused on üheskoos kergem kanda. Ka Eestis töötavad mõnel alal juba välisuurijad, kellega suheldakse (enamasti) inglise keeles.

Ülikooli kommunikatsioonimudel on keerulisem, kuid rahvusvahelisuse tendents on igati hoomatav - külalisõppejõud, vahetusüliõpilased, võõrkeelsed õppematerjalid. Vestlustest üliõpilastega jäi kõlama arvamus, et näiteks Tartu Ülikooli sotsiaalteaduskonnas ilma väga korraliku inglise keele oskuseta hakkama saada on päris raske. Nii et Peeter Tulviste ei tegelikult ei liialdanud.

I. TEADUS

1. Ala keelekasutuse üldine spetsiifika

Eesti teadus- ja arendusasutuste registris on 84 kirjet, st on 84 asutust, milles tegeldakse teaduse ja arendusega, nende seas ülikoolid ja mittetulundusühingud (vt lisa 1). Kahtlemata on nende tegevus erineva mahu ja tasemega, kuid arv on märkimisväärne. Nende asutuste tulemuslikkust mõõdetakse tegelikult aga tekstides. Uurimisraha jagamise aluseks on ilmunud artiklid ja raamatud.

Teaduritel tuleb aga vähemalt ülikoolides oma teadmisi ka suuliselt edasi anda ja esineda avalikkuse ees kas artiklite või sõnavõttudega. Eelkõige seisab nende ees aga valik, mis keeles seda kõike teha.

Teadus on ülemaailmne tegevusvaldkond, milles **kiire ja selge kommunikatsiooni osatähtsus** on üha suurenenud. Tulemused, millest sõltub rahastamine, peab tegema kohe rahvusvahelisele teadlaskonnale tuttavaks. Teadlaste kogukonna suhtlemiskeeleks on kujunenud inglise keel. Arusaadavalt ei suhtle eesti teadlased omavahel suuliselt veel inglise keeles, kuid kirjutatakse ja loetakse pigem võõrkeeles. Illustreerimaks võtkem näide raamatukogust: kataloogipäring ELNETi artiklite andmebaasis, märksõna "keeleteadus", annab 265 leidu, neist 101 eesti keeles. Mida tähtsam on rahvusvaheline koostöö, seda tähtsam on *lingua franca* oskus.

Rahvusvahelise ja rahvusliku vahekord teaduses on väga palju kõneainet pakkunud. Eestis on kostnud hääli, et kuna tegemist on väikeriigiga, peaks siin tehtav teadus üldse jäämagi rangelt rakenduslikuks, st uurida tulebki seda, millest kõikidel eestlastel kuidagi kasu võiks olla. Eesti tulevikku näevad poliitikudki mitte masstootmises, vaid pigem just **teadusmahukas** arendustegevuses. Teadus on üks Eesti prioriteete. Teadlased jõuavad aga meediasse ehk siis niinimetatud avalikku sfääri enamasti siis, kui jagatakse riigi teaduspreemiaid või mõni sündmus või projekt on mastaabilt uudiskünnist ületav (viimasest ajast tuleb meelde Tartu Ülikooli keemikute ülisalajane kütuseelementide projekt). Eesti geeniprojekt on üks selliseid ettevõtmisi, millega seoses teadlased meedias rohkem sõna said, et keerulisi asju inimestele seletada ja hirme vaigistada.

Eestikeelsete teadustekstide **levik ja eeskujuefekt** on erialati erinev.

Sotsiaalteaduste uurijad on avalikkuse ees sagedamini, sest nende kommentaare vajavad ajakirjanikud märksa enamates küsimustes. On tekkinud omamoodi valveteadlased, kes pidevalt sõna saavad (sotsioloog Juhan Kivirähk, psühholoog Voldemar Kolga, statistika emeriitprofessor ja rahvastikustatistika

guru Ene-Margit Tiit jt). Miks on oluline, et teadlaste häält avalikkuses rohkem kuulda oleks? Nagu öeldud, teadlased ehk elukutselised mõtlejad annavad mõneleegi nähtusele sügavama tähenduse, tutvustavad uut ja ühendavad uued teadmised vanadega süsteemiks. Teadlaste tekstidest tulevad üldkasutusse terminid. Uurijad on näiteks reageerinud ka siis, kui näiteks mõni raamat on kiiruga erialatoimetajata välja antud ja terminid on vigaselt tõlgitud, seega osalevad nad otseselt erialast kõnelemise harjumuste kujundamises, toovad eesti ühiskeelde uusi sõnu, mille abil muutuvast maailmast kõneleda.

Kommunikatsioonisituatsioonidest tuleb keskenduda kirjalikule monoloogilisele kanalile ehk siis teadusartiklitele ja -raamatutele, kuna just sellega mõõdetakse teadlaste tulemuslikkust. Kindlasti on aktuaalne ka suuliste monoloogiliste tekstide probleem. Rahvusvahelistel teaduskonverentsidel on töökeelte valikul mindud lihtsama vastupanu teed, st kus võimalik, piirdatakse inglise keelega, aga erinevate teemade puhul on mõeldavad ka teised võõrkeeled (nt Juri Lotmani mälestuskonverentsil oli mitu venekeelset ettekannet, konverents "200 aastat vene ja slaavi filoloogiat Tartus" oli läbinisti venekeelne, mis on ka mõistetav). Eestis toimuvatel teadusüritustel on pruuk erinev, suuremat avalikkuse huvi äratavate teemade puhul on ette valmistatud eestikeelseid kokkuvõtteid ettekannetest või kasutatud järeltõlkimise võimalust. Välismaal konverentsil käijatel on teised probleemid, võõrkeelse ettekande keelelist viimistlemist tuleb sageli paluda või tellida võõrfiloloogidelt. Sama kehtib ka artiklite pakkumisel eelretsenseeritavatesse ajakirjadesse: et vältida artikli tagasilükkamist väljendusliku nõrkuse tõttu, vajatakse sageli keeleabi. Muuhulgas on teaduse evalveerimise väliseksperdid soovitanud suuremate ülikoolide juurde palgata inglise keelt emakeelena kõnelevaid spetsialiste, kes artikleid toimetama peaksid, kuid leidnud ka, et teadlaste ettevalmistusse peaks kuuluma võõrkeeles artiklite kirjutamise kursus. Esialgu peaks selline kursus olema siiski emakeeles, sest ka eesti keeles artikli kirjutamine ei saa õppimata selge olla. Tallinna Tehnikaülikooli majanduse doktoriõppe kavas on kursus "Teaduskirjanduse koostamine ja avaldamine", mida kirjeldatakse kui teadustöö vormistamise ja avaldamise praktiliste kogemuste omandamist. Muuhulgas annab 10 autoripöõgna mahus raamatu või õpiku avaldamine 3 ainepunkti; välismaal avaldatud artiklid annavad punkte rohkem kui samas mahus eestikeelsed artiklid.

Teadustekstide kõrval on uue teemana esile kerkinud ka **teadus-administratiivsete tekstide** küsimus. Kuna rahataotlusi tuleb Eestist väljaspool asuvate institutsioonide jaoks kirjutada võõrkeeles, ongi juba näha turunõudmisele vastutulekut: 16. aprillil toimub Tartus seminar "Kuidas kirjutada konkurentsivõimelist ettepanekut 6. raamprogrammi jaoks". Mõistagi inglise keeles.

Kasutusala lähtuvad nõuded keelekasutusele. Kirjalikele ja suulistele tekstidele (artiklitele ja ettekannetele) esitatavad nõuded kattuvad terminikasutuse täpsuse ja esituse selguse ja ühemõttelisuse osas, stiiliküsimused on aga väljaandeti ja ürituseti erinevad. Üldsuse arvamus teadusest kui millestki purukuivast ja lihtinimesele arusaamatust on andnud tagasilöögi näiteks reaalinete väheneva populaarsuse kujul, kurdetakse teaduse populariseerijate, st inimeste, kes suudavad keerulisest lihtsalt ja haaravalt kirjutada, vähesuse üle. Teadusartiklite stiilinõuded järgivad tarbestiili reegleid, teksti neutraalsuse nõue on juba gümnaasiumi emakeeleprogrammis. Eelretsenseeritavate erialajakirjade etteantud tekstimall lühikokkuvõte - hüpoteesi püstitus - meetodid - töö lühikirjeldus - tulemused ei luba eksida kaugemale ekspositoorsest ja deskriptiivsest tekstitüübist. Kirjutamata reegliks on teadusartiklis näiteks isikulisuse vältimine, püütakse hakkama saada umbisikulise tegumoega või räägitakse endast mitmuse esimeses isikus. Teadlastel on aga ka teisi suhtlemisülesandeid. Eriala populariseerivad ja selgitavad kirjutised, nagu ka sõnavõttud konverentsidel vajaksid retooriliste võtete kasutamist, mis mõistmist hõlbustaks ja tähelepanul hajuda ei laseks, kõnelemata loengutest, mis esitavad uurijale juba hoopis uusi nõudmisi.

Keeleliste vahendite ja mallide väljakujundatus haakub ülalkäsitletud nõuete teemaga. Nimetada tuleb terminite suurt osakaalu, ühemõttelisust ja täpsust. Näite võib tuua õigusteadusest - uus karistusseadustik teeb vahet altkäemaksul ja pistisel, mis kõnekeeles on sünonüümidenä kasutatavad, kuid karistusseadustikus on defineeritud erinevate õigusrikkumistena. Teistest keelekasutusvaldkondadest sarnanebki teaduse keel enim õiguse ja halduse keelega, nii stiililt kui teemakeskse esitustüübi valdavuse poolest. Õpetuskeeles ja avalikkusega suhtlemisel on teatav lihtsustamine ja keelelise mõjutamise vahendite kasutamine loomulik, erialajakirjades keskendutakse uue info võimalikult täpsele edasiandmisele.

2. Ala keelsus

Igal pool maailmas on inglise keel üha olulisem suurema rahvusvahelise suhtlemise tõttu. Eesti-siseses kasutuses domineerib eesti keel, nii ametlikus kui mitteametlikus kommunikatsioonis.

Rahvusvahelise suhtluse keel on erialati erinev, humanitaaridel sagedasti soome keel, muidu üldiselt inglise keel, mh uue nüansina ka endiste liiduvabariikide esindajatega.

Kui võrrelda Eestis ilmuvaid teadusajakirju, on näha selget vahet – tõsiteaduslikud eelretsenseeritavad ajakirjad inglise keeles, populaarteaduslikud ja rohkem kohalikke küsimusi käsitlevad ajakirjad eesti keeles. Tendents on üsna loomulik. Kirjutada tuleb sihtrühmale arusaadavas keeles, sellest, mis seda rühma huvitab.

Eesti teadusajakirjad, eesti keeles

Agraarteadus Põllumajanduse teadusajakiri

Ajalooline Ajakiri

Eesti Arst Arstiteaduslik kuukiri

Eesti Arheoloogia Ajakiri (ka inglise ja saksa keeles)

Eesti Loodus

Eesti Loomaarstlik Ringvaade Eesti Loomaarstide Ühingu ajakiri

Geodeet Eesti Geodeetide Ühingu ajakiri

Hippokrates Kuukiri arstidele

Hirundo Eesti Ornitoloogiaühingu häälekandja

Horisont Inimene, Loodus, Universum

Juridica Tartu Ülikooli Õigusteaduskonna ajakiri (sellest tehakse ka ingliskeelseid kokkuvõtteid)

Keel ja Kirjandus

Linnurada Lääne-Eesti linnustiku ajakiri

Loodus Loodusajakiri

Mäetagused

Rästik Ajakiri roomajatest ja kahepaiksetest

Tuna

Vaatleja Astronoomia-ajakiri

Eesti teadusajakirjad, ingliskeelsed

Eptesicus Infoleht boreaalsete nahkhiireliikide uurijatest ja uurimistööst

Estonian Social Science Online Sotsiaalteaduslik elektrooniline ajakiri

Interlitteraria

Linguistica Uralica Keeleteaduslik ajakiri

Oil Shale Põlevkivi ja põlevkivikeemia teadusajakiri

Sign Systems Studies Rahvusvaheline semiootikaajakiri

Studia Humaniora Tartuensia Humanitaarteaduste veebiajakiri

Proceedings of Estonian Academy of Sciences Biology. Ecology

Eelretsenseeritav teadusajakiri

Proceedings of Estonian Academy of Sciences Chemistry Eelretsenseeritav teadusajakiri

Proceedings of Estonian Academy of Sciences Engineering Eelretsenseeritav teadusajakiri

Proceedings of Estonian Academy of Sciences Geology Eelretsenseeritav teadusajakiri

Proceedings of Estonian Academy of Sciences Physics. Mathematics Eelretsenseeritav teadusajakiri

Trames Humanitaar- ja sotsiaalteaduste ajakiri

Acta Historica Tallinnensia Eelretsenseeritav ajalooajakiri

(www.neti.ee põhjal)

Omaette probleem on teadusaruandluse ja evalvatsiooniga, mille aruanded tuleb esitada rahvusvaheliste ekspertide jaoks inglise keeles. Teadusbürokratia selline sunnitud võõrkeelsus tekitab tõrget. Olen kuulnud teadlaste ridadest ka soovi, et keegi õpetaks, kuidas inglise keeles granditaotlusi nii efektiivselt täita, et raha kindlasti saaks, nii-öelda võlusõnad kirjas oleks. Juba üliõpilasedki nõuavad projektkirjutamise erikursust, sest Euroopa Liiduga ühinemine on eestlaste silmis üks suur rahaküsimise võimalus.

Alal töötavate mitte-eestlaste eesti keele oskuse hindamisel ja nõudmisel kasutatakse erinevaid mõõdupuid Eesti oma muulaste ja külalisõppejõudude puhul. Tartu Ülikooli venelastest õppejõud (v.a vene ja slaavi filoloogia osakonnas) peavad loenguid eesti keeles. Lühemat aega Eestis viibivate külaliste puhul, keda näiteks Tartu Ülikoolis väidetakse aasta jooksul olevat mitusada, eesti keele oskust ei nõuta. Concordia Rahvusvaheline Ülikool Eestis, mille

õppekeel on inglise keel, ei nõua oma külalisõppejõududel eesti keele oskust, Kohale valitud välisõppejõude on väga vähe, kuigi välismaalaste kandideerimist loodetakse mõne eriala konkurentsivõime tõstmiseks nii avalik-õiguslikes kui eraülikoolides (rahvusvahelise õiguse ja majanduse asjatundjad näiteks). Kuna Eesti ja välismaa ülikoolides on ettevalmistuse saanud juba ka nende erialade esindajad, mille loomise juures tuli ohtralt välisabile toetuda (sotsioloogia, politoloogia, avalik haldus), on üldine mulje Eesti teadusruumi keelsusest järgmine:

- 1) suuline suhtlemine. Enamasti eestikeelne (v.a rahvusvahelised teaduskonverentsid),
- 2) kirjalik jaguneb laias laastus kaheks, teadusartiklid inglise keeles, nagu ka järjest kasvav hulk teaduskorralduslikke tekste; üldkäsitlused ja mediaesinemised eesti keeles,
- 3) virtuaalne keskkond. Teemaatiliste uudisgruppide uuring näitas, et omavahel suheldakse eesti keeles. Arstiteadlastel oli 2002. aasta juunis plaan luua "universaalmeditsiinilist", milles oleks võimalik arutada unifikseeritud meditsiinikeele loomist, mida vajatakse seoses arstiabi komputriseerimisega. Kahjuks pole sellest pärast enam midagi kuulda ega lugeda olnud.

3. Keeleline tugi

Erialasõnastike loendi (lisatud) on koostanud ja ilmutanud kogumikus

"Keelenõuanne soovitab 2" Tiiu Erelt.

(<http://www.eki.ee/keeleabi/artiklid2/oskuss.html>) Temalt pärineb ka sõnastike tugevate ja nõrkade külgede analüüs. Kokkuvõtvalt võib öelda, et tase on väga erinev. Tartu Ülikooli tõlkimise kutsemagistrid näiteks koostavad lõputööna eriala mõisteloendeid, mis varieeruvad pesumasina varuosade loendist klassitsistliku linnaarhitektuuri terminiteni eesti ja inglise keeles.

Terminoloogiatöö ei saa kunagi valmis ja nüüd on Eestis loodud MTÜ Eesti Terminoloogia Ühing, mille liikmed selle töö koordineerimise ja toetamise oma ülesandeks on võtnud. Kuna liikmete seas on ka kirjastuste esindajaid, tuleb loota tulevaste sõnastike pädevuse kasvu.

Üldise keelehooldainfo tundmine, kasutamine ja hinnang, õigekeelsusinfo allikate tundmine ja kasutamine. Küsitletud psühholoogia, bioinformaatika ja statistika, kunstiteaduse ning ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppejõud olid paraku seda meelt, et keelehoole on miski, mis järgneb sellele, kui tekst on juba valmis kirjutatud, st toimetaja asi on tekst eesti keele normidega vastavusse viia. Täpsema küsimise peale, milliseid allikaid nad oma kirjatöodes ehk siiski kasutanud on, osati nimetada inglise-eesti sõnaraamatut loengumaterjali ette valmistades võõrkeelsete artiklite refereerimisel, võõrsõnastikku võrgust.

Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakonnas loetleti osakonna raamatukogus olevaid sõnastikke, esmavajalik oli olemas. Ükski küsitletud õppejõududest ei teadnud keelenõu telefoni, kuid väitsid, et kui tõesti hädasti vaja oleks, leiaks nad selle võrgust kiiresti üles.

Arvuti tarkvara keelsuse kohta sain andmeid bioinformaatikult, kes kasutab vaid ingliskeelseid programme, ja statistikult, kes arendab ise välja eestikeelset programmi. Hollandi-eesti-hollandi sõnastiku koostaja kasutab hollandikeelset andmebaasiprogrammi. Eestikeelne Windows jõuab ülikooli sedamööda, kuidas ostetakse uusi arvuteid.

4. Ala keelehoid

Vajadust ala keelekasutuse eest hoolt kanda tunnistati Teadlaste Liidu korraldatud diskussioonisarjas "Eesti teaduskeel ja Euroopa Liit", millest täpsemalt 8. peatükis. Mainida tuleb, et teadlastel on lisaks eesti teaduskeele probleemidele südamel ka eesti keele jätkusuutlikkuse probleemid üldse. Pöördumises on ühe punktina välja toodud ka vajadus eestikeelse arvutitarkvara järele, et eesti keelt kasutataks kõikidel elualadel. Ka on teadlaste ühispöördumises suuremat rolli nähtud Eesti Keele Instituudile kogu keeletöö koordineerijana; riigilt oodatakse terminoloogide koolitamise ja sõnastike koostamise suuremat toetamist. Seda võib kahtlemata lugeda keelehoidu tagavate spetsialistide vajaduse teadvustamiseks. Teadusasutuste napp rahastamine ei luba ilmselt keeletoimetaja palkamisele mõelda, sekretäride ja juhiabide kutsestandardisse on kirjutatud eesti keele oskus kõrgtasemel, mis on mugandatud riigikeele oskuskategooria kirjeldusest kui "keele suuline ja kirjalik oskus. Isik väljendab ennast vabalt, sõltumata keelekasutusolukorrast, saab aru ka kiire tempoga kõnest, mõistab raskusteta keerulisemate tekstide sisu, suudab kirjutada stiililt ja funktsioonilt erinevaid tekste". Kas sekretäride värbamisel keeletundmist esmatähtsaks peetakse, ei ole teada.

Tegelik olukord ala keelehoius kajastub kõige paremini Eesti Terminoloogia Ühingu läbiviidud ankeedi vastustes. Erialati on olukord muidugi erinev, nagu ka hoiakud, kes ja kuidas peaks keeleküsimumustega tegelema. Loodetakse terminoloogiat välja kujunevat töö käigus (molekulaarbioloogia), õpiku tõlkimise käigus (ajakirjandus). Mitme eriala esindajad tunnevad vajadust terminoloogiakomisjoni moodustamise järele. Kus on töörühmad juba moodustatud ja algmaterjal läbigi arutatud, tuuakse töö takerdumise põhjustena spetsialistide hõivatust muude ülesannetega ja rahapuudust, koordineeriva jõu puudumist ja mõnikord soovitakse ka keelespetsialisti abi.

5. Haridustausta seos ala keelekasutusega

Üldhariduskooli, täpsemalt gümnaasiumi emakeele ainekavas on teksti ja kõneõpetuse all alateema teadusteksti olemus ja eripära, mille all käsitletakse järgmisi punkte: *Uurimistöö: etapid, ülesehitus ja vormistamine. Refereerimine. Tsitaat. Allikaviide. Suuline ja kirjalik referaat. Konspekterimine. Olulise markeerimine tekstis, märgid ja märkused serval, olulisima leidmine, alapealkirjad.* Teadusteksti stiili küsimusi ei arutata. Nii eriala terminoloogia kui teadusartikli sõnastamise probleemid peavad selgeks saama töö käigus.

Väga harva on õppekavas selleks eraldi õppeaine, enamasti on osakonnas olemas üliõpilastööde vormistamise juhend, terminoloogia tundmist kontrollitakse teiste õppeainete eksamitel. Keelefoorumil 13. detsembril 2002 kõlas mitu korda ettepanek vanemate kursuste üliõpilastele erialakeele seminar sisse seada, siiani on õppekavades aga pigem erialane inglise keel. Emakeele allkeeles, olgugi tööks üliolulise erialakeele eraldi õpetamist ei peeta otstarbekaks, seoses üleminekuga 3 + 2 skeemile kadus õppekavadest ja ka kirjaliku ja suulise väljenduse kursus. On muidugi mõned erandid, TÜ usu- ja filosoofiateaduskonna alusmoodulisse kuulub päris mahukas õigekeelsuse ja väljendusõpetuse kursus, TTÜ informaatika instituudis kirjutamise ja esinemise alused, TPÜs valikkursus suuline ja kirjalik kommunikatsioon, EPMÜs magistrantide eesti keele kursus, TTÜ doktorantide teaduskirjanduse kursus. Erialase võõrkeele kursused on aga täiesti tavalised.

Omaette teema on õppejõudude ja teadlaste pikem viibimine võõrkeelses keskkonnas, mõnel puhul on kogu kõrgharidus omandatud välismaal. Eestisse naastes tuleb sel juhul kogu paradigma uuesti sõnastada, mis võib kaasa tuua ebakindluse näiteks loengumaterjale koostades, mille tulemus omakorda on see, et õppejõud, selleks, et eesti keeles ühemõtteliselt väljenduda, esitab kontrolliks alati ingliskeelse mõiste paralleelselt (nähtud majandusteaduskonna materjalides). Ka tõlgetesse jääb selline paralleelsus teinekord sisse, näiteks Jüri Alliku tõlgitud Endel Tulvingu "Mälu". Põhjus on selge, puudub korralik ja kõigi jaoks autoriteetne terminikogu.

6. Erialakirjanduse keel

6.1 Loetakse üha enam inglise keeles, kuna just selles keeles ilmub enamik teadusajakirju. Humanitaarteadlased ei pääse muidugi ka teiste võõrkeelte oskamisest, rahvusteadustes näiteks (filoloogia, ajalugu) soome ja rootsi keel, võõrfiloloogidel mõistagi uuritav keel.

6.2 Kirjutatakse mitmes keeles, aga inglise keele eelistamine on rahaliselt motiveeritud. Uuritud on TÜ 2000. aasta teadustöö aruandeid, millest selgus, et pisut üle 50% töödest on kirjutatud inglise keeles, doktoritöödest koguni 80%.

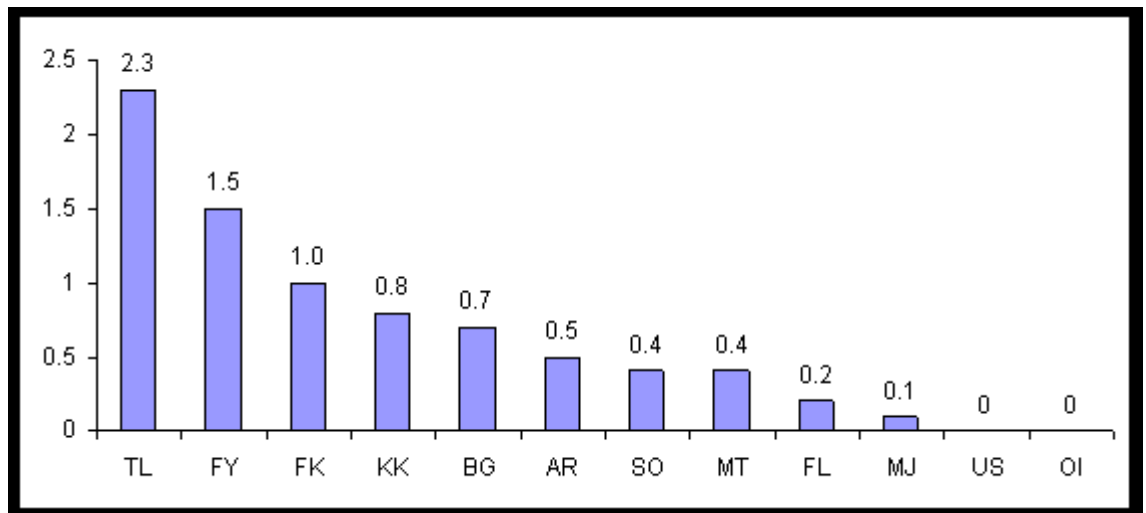
2000. a avaldati ülikooli isikkoosseisu poolt 3310 publikatsiooni, mida on ligi 10% rohkem kui eelmistel aastatel (1999 — 2951, 1998 — 3025). 467 artiklit avaldati *Institute of Scientific Information (ISI)* tsiteerimisindeksites refereeritavates ja/või sisuajakirja *Current Content* poolt jälgitavates ajakirjades (edaspidi ISI/CC) (1999 — 496, 1998 — 381).

2000. a moodustas ISI/CC artiklite osakaal kõigist TÜ liikmete poolt avaldatud publikatsioonidest 14% (1999 — 17%, 1998 — 13%). 2000. a publikatsioonide koguarv on suurenenud valdavalt Eesti teadusväljaannetes avaldatud teadusartiklite ja populaarteaduslike artiklite arvel.

Aruandeaastal avaldati kõige rohkem publikatsioone filosoofia- (974), bioloogia-geograafia- (451) ja arstiteaduskonnas (442). ISI/CC artiklite osakaal kõigist ilmunud publikatsioonidest oli kõige suurem Füüsika Instituudis (71%), füüsika-keemiateaduskonnas (48%) ja tehnoloogiakeskuses (47%).

Parema ülevaate teadustöö tulemuslikkusest annab publikatsioonide arv ühe õppejõu/teaduri kohta. 2000. a avaldati ülikoolis keskmiselt 3,4 publikatsiooni ühe õppejõu või teaduri kohta (1999 — 3,1, 1998 — 3,0). Enam publikatsioone avaldati ühe õppejõu/teaduri kohta majandus- (8,8) ja filosoofiateaduskonnas (5,7).

ISI/CC artikleid avaldasid ühe õppejõu/teaduri kohta aruandeaastal enim tehnoloogiakeskus, Füüsika Instituut ja füüsika-keemiateaduskond, kus avaldati vastavalt 2,3, 1,5 ja 1,0 artiklit ühe teaduri/õppejõu kohta. TÜ keskmine 2000. a oli 0,5 (1999 — 0,5 ja 1998 — 0,4). Joonis annab ülevaate 2000. a teadlaste ja õppejõudude kirjutatud ISI/CC artiklitest allasutuste kaupa ühe teaduri/õppejõu kohta.

Joonis. ISI/CC artiklite arv TÛs allasutuste kaupa teaduskohustusega tõtaja kohta 2000. a.

<http://www.ut.ee/ta/www/aruanne/2000/TEKST/52TEADUSpubl.html>

L>hendite selgitus: TL – tehnoloogiakeskus, FY – füüsika instituut, FK – füüsika-keemiateaduskond, KK – kehakultuuriteaduskond, BG – bioloogia-geograafiateaduskond, AR – arstiteaduskond, SO – sotsiaalteaduskond, MT – matemaatikateaduskond, FL – filosoofiateaduskond, MJ – majandusteaduskond, US – usuteaduskond, OI – õigusteaduskond.

Vaatlesin ka täpsemalt, mis keeles publitseeriti, endiselt andmed 2000. aasta ja Tartu likooli teaduskondade kohta.

Arstiteaduskond – kokku **139** nimetust, 75 eesti keeles, 63 inglise keeles, 1 soome keeles, mõlemad magistritööd inglise keeles

Bioloogia-geograafiateaduskond - **359** nimetust, 151 eesti keeles, (neist vähemalt 13 kordub loetus), 1 rootsi keeles, 207 inglise keeles. 26 magistritööd, neist 11 inglise keeles; 9 doktoritööd, kõik inglise keeles.

Filosoofiateaduskond – kokku **441** nimetust, 288 eesti keeles, 103 inglise keeles, 16 saksa keeles, 12 soome keeles, 9 vene keeles, 6 prantsuse keeles, 3 läti keeles, 2 rootsi ja 2 võru keeles. 8 doktoritööd, neist 2 inglise, 2 saksa ja 4 eesti keeles; 33 magistritööd, neist 4 inglise, 2 rootsi, 2 saksa, 1 prantsuse ja 24 eesti keeles.

Füüsika instituut **49** nimetust, neist 42 inglise ja 7 eesti keeles; 3 magistritööd (1 kattub füüsika-keemia teaduskonnaga), neist 2 eesti, 1 inglise keeles, 1 doktoritööd inglise keeles

Füüsika-keemiateaduskond – kokku **217** nimetust, 190 inglise, 27 eesti keeles; 5 ingliskeelset doktorit, 9 magistrit, neist 7 inglise keeles, 2 eesti keeles

Kehakultuuriteaduskond - kokku **120** nimetust, 62 eesti, 57 inglise, 1 vene keeles

Majandusteaduskond - **2**, inglise keeles

Usuteaduskond – **1**, eesti keeles (õpik)

Matemaatikateaduskond - kokku **157**, 63 eesti, 87 inglise keeles, 3 saksa, 2 vene, 1 soome, 1 prantsuse. 9 magistritööd eesti keeles, 2 doktoritööd inglise keeles.

Sotsiaalteaduskond - kokku **81**, 28 eesti keeles, inglise keeles 43, saksa keeles 5, vene ja rootsi keeles 2, ungari keeles 1. Magistritööd: 2 eesti, 1 rootsi, 1 inglise keeles (kattuvad millegipärast filosoofiateaduskonna omadega)

Andmed puuduvad õigusteaduskonna kohta.

Kokku 1566 nimetust, 702 eesti keeles, 794 inglise keeles, 5 rootsi keeles, 14 soome keeles, 24 saksa keeles, 14 vene keeles, 7 prantsuse keeles, 3 läti keeles, 2 võru ja 1 ungari keeles, mis teeb **50,7% inglise keeles, 44,8% eesti keeles**, 1,5% saksa keeles, ülejäänud keeled jäävad alla protsendi.

Magistritööid kaitsti 2000. aastal kokku 86, neist eesti keeles 54, inglise keeles 26, rootsi keeles 3, saksa keeles 2, prantsuse keeles üks.

Dokoritööid kaitsti 2000. aastal kokku 25, neist eesti keeles 4, inglise keeles 19, saksa keeles 2.

Eesti teaduse evalvatsiooniraportites, mille alusel uurimiserahha jagatakse, on tõepoolest mitugi korda selgesõnaliselt soovitatud publitseerida rahvusvaheliselt tunnustatud väljaannetes. Eesti Teadusfond ja Teaduskompetentsi nõukogu aktsepteerivad eelretsenseeritava teaduspublikatsioonina järgmistes Eestis ilmuvates ajakirjades ilmunud artikleid:

Acta et commentationes Universitatis Tartuensis de mathematica; Acta Historica Tallinnensia; Ajalooline Ajakiri; Baltic Forestry; Eesti Arheoloogia Ajakiri.

Journal of Estonian Archaeology; Eesti Arst; Folia Cryptogamica Estonica;

Folklore; Keel ja Kirjandus; Linguistica Uralica; Oil Shale; Proceedings of the

Estonian Academy of Sciences. Biology. Ecology; Proceedings of the Estonian

Academy of Sciences. Chemistry; Proceedings of the Estonian Academy of

Sciences. Engineering; Proceedings of the Estonian Academy of Sciences.

Geology Proceedings of the Estonian Academy of Sciences. Physics.

Mathematics; TRAMES. Ainult eestikeelseid on nende seas kolm.

Paar korda on väliseksperdid välja öeldud, et teadlased peaksid inglise keelt õppima, õigemini, neid tuleks seda õppima julgustada (nt geodeesia ja ehituse valdkonna eksperdid, majandusteaduse eksperdid pärast põllumajandusülikooli töötajatega kohtumist, kus neid üllatas, et vaid üks inimene nendega inglise keeles suhelda suutis). Kirjandusteaduse ja rahvaluule eksperdid (kaks soomlast, soomerootslane ja ungarlane) panid tähele põlvkonniti silmatorkavalt erinevat keeleoskust.

Young postgraduate students, assistants could speak English fluently, others were shifting from broken English into not less broken Finnish, or even ended up in a next-to-nothing-to-hear Estonian.

[http://www.ekak.archimedes.ee/eval/Kirjandusteaduse%20raport%20\(final\),%20Literary%20Science%20and%20Folkloristics.doc](http://www.ekak.archimedes.ee/eval/Kirjandusteaduse%20raport%20(final),%20Literary%20Science%20and%20Folkloristics.doc)

(Noored kraadiõppurid ja assistendid rääkisid inglise keelt vabalt, teised aga läksid vigaselt inglise keelelt üle mitte vähem vigasele soome keelele või lõpetasid koguni eesti keeles pomisedes.)

Pedagoogika eksperdid kirjeldavad ka nõiaringi - kui pole publikatsioone, pole mõtet taotleda rahvusvahelisi grante, nii ei ole raha uurimistöö jaoks, mis tähendab, et ei tule ka publikatsioone jne. Nii otsustavad eksperdidki pakkuda soovitusi publitseerimise paremaks korraldamiseks. Kõigepealt peaks ülikoolidel ja allüksustel olema selge kirjastamispoliitika. Õppejõududele ja doktorantidele tuleb korraldada rahvusvaheliste väljaannete stiiliga arvestavaid kirjutamiskursusi, st ilmselt inglise keeles. Asutused võiksid edendada keelehoolet, st tööle võtta inglise keelt emakeelena rääkivaid inimesi, kes tekstid üle vaataks. (<http://www.ekak.archimedes.ee/eval/educational-sciences.html>)

Kuid surve ainult inglise keelt kasutada pole sugugi nii ühtne. Näiteks loodusteaduste eksperdid tunnustavad botaanikute, ökoloogide ja geoloogide tegevust eestlastele oluliste teemade eestikeelse käsitlemise eest. Rahvale olulistel teemadel tulebki emakeeles rääkida, väidavad nad, ja see kõlab eestlaste hoiakutega igati kokku. Nendega on ühel meelele antropoloogia, kultuuriuuringute ja etnoloogia eksperdid, kes märgivad alguses, et teaduse rahastamine on väga väljundile orienteeritud ja et humanitaarteadustes on kirjastuspoliitika pisut teistsugune kui loodusteadustes. Eriti rahvuslikel teemadel tuleb kirjutada ka laiemale publikule mõeldud käsitlusi, sellel töö on suur kohalik tähtsus. Praegune süsteem sunnib aga üha rohkem ilmutama, mille tõttu kannatab kvaliteet.

Füüsika ja matemaatika õpikute kirjastamise eest saavad kiita TÜ matemaatikud ja TPÜ füüsikud, täpsemalt tsiteeritud ülevaates õpikutest.

Õigusteaduse eksperdid avaldavad aga üldse kahtlust, kas evalvatsiooniskeem ikka õigusteaduse puhul õiglasi tulemusi annab, sest siirdeühiskonnas tuleb akadeemilise õigusteaduse panust õigusriigi ülesehitamisel ehitamisel ehk hoopis kõrgemalt hinnata.

Seega ei saa sugugi väita, et inglise keeles kirjutamine on ainuvõimalik ja – vajalik, see on selge ka Eesti teadust väljaspoolt vaatlejatele.

7. Õigusaktide seos ala keelekasutusega

Mingeid siduvaid õigusakte peale keeleseaduse ei ole.

8. Keelehoiakud

8.1 Diskussioon Sirbi veergudel

Teaduse keel ei ole teadlasi endid sugugi ükskõikseks jätnud. Diskussiooni algatuseks sai Peeter Tulviste ettekanne Eesti Teaduste Akadeemia 60. aastapäeval, kõne tekst avaldati hiljem ka Eesti Päevalehes¹. Sirbi veergudel vastas talle Valter Lang ja diskussioon koliski sellesse lehte üle. 15. jaanuari Sirbis väljendas Tulviste muret, mida tunneb nende teadlaste konkurentsivõime pärast, kes pole võimelised inglise keeles teadust tegema². Ta ei eita rahvusliku teaduskeele vajalikkust, sest nii jõuavad teadmised kergemini ka teiste inimesteni. Eriti tsiteeritud laused, mis diskussiooni tõenäoliselt veerema panid, on:

"Kui vaatame ringi, siis näeme, et korralikes ülikoolides mis maadel tahes on aina enam loenguid ja seminare inglise keeles. Vastasel korral ei ole ülikool maailma kõrghariduses konkurentsivõimeline ja jääb kõrvale ülikoolide süvenevast rahvusvahelisest tööjaotusest ning koostööst. [...] Eduka, konkurentsivõimelise teaduse tegemiseks ning samasuguse teadushariduse andmiseks on siis nähtavasti muu hulgas vaja suurendada inglise keele õpetamise osatähtsust koolides ja ülikoolis. On selge, et see saab sündida vaid teiste keelte õpetamise arvel, – õpetada ülikoolis inglise teaduskeelt, selle stilistikat, nõuda kategooriliselt teadustööde avaldamist inglise keeles, edendada suhteid Briti, Ameerika, Austraalia ülikoolidega, mille osatähtsus meie välissidemetes ja tudengivahetuses on praegu väike, suurendada ingliskeelse õppe osatähtsust ülikoolis."

Järgnenud diskussioonis Sirbi veergudel (1998-1999) osalesid Valter Lang, Hillar Aben, Ea Jansen ja Heldur Palli, Mati Rahu, Ago Künnap ning Rein Taagepera.

Lühidalt nende seisukohad. Valter Lang³ kui diskussiooni esimene sõnavõtja väärrib ehk pikemat käsitlust, sest ta toob kohe välja teemad, mis edaspidi mitmel viisil tagasi kajavad. Kõigepealt tõmbab ta ilmse paralleeli möödanikuga, kus mõne valdkonna terminoloogia Eestis kaduma kippus (sõjandus, merendus), sest neid õpetati vaid vene keeles. Lang toob välja ka vastanduse loodus- ja ühiskonnateaduste vahel. (Soome vastavas diskussioonis on jõutud selleni, et neid nimetatakse kohati kõvaks ja pehmeks teaduseks. Metafoor on küllalt

¹ Tulviste, P. "Kas inglise keel jätab teaduses ruumi emakeelele?" Eesti Päevaleht 15.XII 1998, lk 2

² Tulviste, P. "Teaduse keelest" Sirp 15.I 1999, lk 18

³ Lang, V. "Miks ma (ikka veel) kirjutan eesti keeles?" Sirp 18.XII 1998, lk 6

ilmekas, loodus- ja tehnikateadused on seega midagi jäävat, soliidset, fundamentaalset, seevastu humanitaar- ja ühiskonnateadused rohkem meelelahutus. Ühtlasi on see, et Soomes samalaadi diskussioon aset leiab, märk probleemi tõelisest üleilmsusest.) Mõõdupuud, mis loodusteaduse puhul on loomulikud, muutuvad rahvuse ja riigiga seotud ühiskonnateaduste puhul absurdseks, kohati isegi ahistavaks. Esimest, ja paraku mitte viimast korda jõuab avalikkuse ette indekseeritud väljaannetes ilmutamise teema. Langi arvates on rahvusteadlaste jaoks indekseeritud väljaannetes ilmutamise nõue "jabur". Artiklis ootab Lang, et Eesti teaduspoliitikas pandaks paika prioriteedid, tema arvates võiksid need olla sellised:

"Kui juba jutt läks teaduse prioriteetidele, siis minu arvates peaks Eesti taoline vaene väikeriik seadma esikohale rakendusteadused, mille tulemustest kõigepealt meile endile mingit otsest majanduslikku kasu tõuseb. See suurendaks heaolu ja kokkuvõttes ka võimalusi teiste teaduste paremaks rahastamiseks. Teisele kohale paneksin kõik need teadused, mis uurivad Eesti maad, riiki ja rahvast – neid valdkondi hõlmata on meie kohus muu maailma ees. Ja alles kõige lõppu jätaaksin selle "suure ja puhta maailmateaduse", L-teaduse, mida saab harrastada ainult sedavõrd, kui võrd ollakse tipus ja kui võrd mujalt raha üle jääb."

Vastab Hillar Aben, Eesti Teaduste Akadeemia Toimetiste peatoimetaja.⁴ Tema on kindel inglise keele oskuse apologet ja artikli pealkirigi on "Miks ma toimetan Eestis ingliskeelset teadusajakirja?".

"Kindlasti ei ole enam mõtet vaielda selle üle, kas inglise keel on tänapäeva teaduse *lingua franca*. See lihtsalt on nii ja seda üha suuremal määral. Selle asjaolu soodsat mõju teaduse arengule on piisava selgusega rõhutanud Tulviste. Ühine teaduskeel soodustab teadlaste suhtlemist ja koostööd, soodustab teadlastevahelist konkurentsi sellest sõltumata, kus nad töötavad. Teeb teadustulemused kättesaadavaks kõige laiemas ulatuses. Üha enam teadusajakirju muutub ingliskeelseteks, tutvustades nende maade teadlaste tulemusi kogu maailmale."

Lang vastab artikliga "Rahvuslikust alaväärsuskompleksist teaduses"⁵. Juba pealkirja sõnavalik näitab, et emotsioonid on tõeliselt lõkkele löönud. Lang kordab seisukohta, et loodus- ja ühiskonnateadusi on võimatu mõõta ühe mõõdupuuga. Ta ei ole rahul teadusaruandes artiklite esitamise tähtsuse järjekorraga: kõigepealt rahvusvahelised indekseeritavad väljaanded, siis kõik muu. Lisaks leiab ta, et humanitaarid ei saa ainult "teadusliku kakskeelsusega"

⁴ Aben, H. "Miks ma toimetan ingliskeelset ajakirja" Sirp 12.II 1999, lk 3

⁵ Lang, V. Sirp 12. III 1999, lk 3

(emakeel-inglise keel) piirduda ja et inglise keele hegemoonia maailmas ei ole sugugi nii kaheldamatu. Veel on Lang mures, et teaduse ingliskeelestamise tuhinas surutakse eesti keel võib-olla jälle kõögikeele staatuse poole. Musta stsenaariumina näeb ta selle järel ka eesti ilukirjanduskeele kadu. Lang kordab oma nõudmist, et Eestis oleks kõige tähtsam siiski eestikeelse teaduse tegemine. Ea Jansen ja Heldur Palli toetavad artiklis "Veel kord teadusest ja keelest" Langi mõtteid, et teaduskeel erineb regiooniti ja et humanitaarias pole indeksikultusel mõtet.⁶ Nende artikliga justkui süveneks vastuolo humanitaaride ja täppisteadlaste vahel, kuigi autorid väidavad:

"Ja muidugi on Hillar Abenil õigus sedastades, et maailmas eksisteerib vaid üks teadus. See on nii; kogu inimteadmine suubub lõppude lõpuks ühte suurde – kuidas öelda – tunnetusvoogu, mis on inimkonna ühisvara. Ei ole "suurt" ega "väikest" teadust, teadust ainult mingi rahva või riigi "sisetarbimiseks", ja teadust rahvusvahelise areeni jaoks."

Langi artikli pealkiri inspireerib kirjutama Mati Rahu.⁷ Artiklis "Kas ikka tõesti teadlase alaväärsuskompleks?" kirjutab ta:

"Parasjagu hämmeldust tekitab nn. rahvusteaduste esindajate visadus rünnata teisi, kes peavad tavategevuseks püüdlust üllitada artikleid rahvusvahelistes väärtajakirjades. Millegipärast ollakse alid kujundama muljet, et rahvusvahelistes (ingliskeelsetes) ajakirjades kirjutaja on lootusetu mühkam, kes kogub maailmas hõlpsasti populaarsust, jätab unarusse eestikeelse teaduse, unustab eesti keele ja üleüldse – müüb ennast jupiviisi välismaalastele. On kahju, et erinevused, mis teadusvaldkondade vahel esinevad ja mis olemuslikult määravad teadusprojektide tulemuste avaldamise strateegia, kipuvad viima olukorrani, kus ühed tegijad teiste peale näpuga näitavad."

Lisaks toob ta diskussiooni mõjuteguri mõiste ja sõnastab mujal maailmas valdava printsiibi *publish or perish* – ilmuta või hukku. Õigemini, laseb selle välja öelda kolleegil: "Ent tunnen veel kiusatust lisada paljude ajakirjade juures toimetajana töötanud Robert Day arvamus: "Teadustöö eesmärk on publitseerimine. Teadlasi... ei hinnata esmajoonel mitte nende osavuse järgi laboratoorsetes toimingutes ega nende loomupäraste teadmiste alusel laiemas või kitsamas teadusalas, ammugi mitte nende teravmeelsuse ega sarmi põhjal; neid hinnatakse ja nad saavad tuntuks (või jäävad tundmatuks) oma publikatsioonide alusel.""

Järgmisena tuleb Sirbi veergudele Ago Künnap, oma sõnutsi hajamõtetega "Eesti rahvuslikust ja teaduslikust alaväärsuskompleksist"⁸. Põhilise teesina võib

⁶ Jansen, E. Palli, H. "Veel kord teadusest ja keelest" Sirp 19.III 1999, lk 18

sellest välja lugeda, et oleme ka ise niipalju väärt, et ennast enda jaoks uurida, mitte selleks, et teised meist teada või aru saaksid.

Taas saab diskussioonis sõna Valter Lang⁹, kes sedastab:

"Seetõttu jään oma väitele truuks, et rahvusteadused on Eestis surutud loodusteadlaste sätestatud raamidesse ja sunnitud järgima nende kehtestatud mänguregleid. Minu ja paljude mu tuttavate rahvusteadlaste arvates on tegu ahistamisega. Väljapääs võiks olla selles, et need reeglid muudetakse paindlikumaks, erinevate teadusvaldkondade spetsiifikat rohkem arvestavaks."

Uue positsiooni, rahvus- ja loodusteaduste vahepeal võtab sisse Rein Taagepera kui sotsiaalteadlane.¹⁰ Esmalt nendib ta, et siiski peaksid rahvusteadlasedki aegajalt rahvusvahelisemad olema. Sotsiaalteadustes näeb ta rahvuslikku omapära küll, kuid ka üldisemaid koolkondi, alusuuringute vajalikkust, kuigi suur osa aarust läheb lünkade täitmisele, mis okupatsiooni- või Taagepera sõnul "hõivanguaeg" sotsiaalteaduste arengusse jättis. Pikema rahvusvahelise ilmutamiskogemusega Taagepera julgustab ka teisi kolleege üha proovima rahvusvahelistes ajakirjades löögile pääseda.

Lõpuks kutsub Peeter Tulviste lugejaid osalema rahvusvahelisel konverentsil "Rahvuskeel globaliseerivas kõrghariduses" (30. novembril 1999).¹¹ Juba diskussioonile alguse pannud sõnavõtuski ei nõudnud Tulvistegi tegelikult inglise keele ainuvõimu:

"Selleks, et rahvuskultuur ei känguks, et lapsed huvituksid varakult teadusest, et teadus ja selle saavutused jääksid paljudele kättesaadavaks, tuleb muu hulgas hoolitseda omakeelse kvaliteetse populaarteadusliku kirjanduse ilmumise eest, seda lausa riiklikul tasemel; hoolitseda õppekirjanduse kvaliteedi eest, nõuda teadurilt ja õppejõududelt kõrvuti ingliskeelsete publikatsioonidega emakeelseid üllitisi."

8.2 Konverentsi "Rahvuskeel globaliseerivas kõrghariduses" sõnavõttudest

Konverentsil sõna võttes formuleerib Tulviste taas põhiprobleemi: maailm liigub inglise keele poole, meist siin miski ei sõltu. Ise võime aga otsustada, et meil oleks mõistlik keele poliitika. (Konverentsil esinenute seisukohti on refereerinud Valve-Liivi Kingisepp Keele ja Kirjanduse 2000. aasta maikuu numbris, tema

⁷ Rahu, M. "Kas ikka tõesti teaduse alaväärsuskompleks?" Sirp 23. IV 1999, lk 3

⁸ Künnap, A. Sirp 23.IV 1999, lk 19.

⁹ Lang, V. "Repliik" 30.IV 1999, lk 3

¹⁰ Taagepera, R. "Alusuuringud ja provintslus" Sirp 18. V 1999, lk 3

¹¹ Tulviste, P. "Rahvusvaheline mõttevahetus kõrghariduse keelest" Sirp 26.11. 1999, lk 18

artiklist pärinevad ka siinsed refereeringud.)¹² Naaberriikide teadlaste seisukohad peaksid samuti huvi pakkuma, sest probleemid on sarnased.

Valter Lang kordas konverentsil oma seisukohti loodusteaduse universaalsusest ja rahvusteaduste unikaalsusest ning teaduskeele erinevusest regiooniti.

Els Oksaar leidis, et mitmekeelsus on hea, aga tähtis on rahvuskeelse teadusterminoloogia loomine.

Võõrkeelte roll kõrghariduses ei ole tõesti ainult väikeriikide mure, sellest andis tunnistus Wilfried Hartmanni (Hamburgi Ülikool) ettekanne, kes tõi välja seaduspära: mida kõrgemal tasemel õpetus käib, seda enam võõrkeelset kirjandust kasutatakse. Taas on reaalteadustes inglise keel prevaleeriv, ka doktoridissertatsioone kirjutatakse peaaegu ainult selles keeles.

Jyrki Kalliokoski (Helsingi Ülikool) kinnitas vajadust inglise keelt kasutada, sest a) järjest rohkem on vahetusüliõpilasi; b) tuleb säilitada rahvusvahelist konkurentsivõimet. Inglisekeelse õppekirjanduse osakaal suureneb iga aastaga. Kari Sajavaara (Jyväskylä Ülikool) nentis, et inglise keele roll on globaliseerumisprotsessis aina suurenenud ja rahvusvahelist keelt ongi vaja. Siiski on emakeel tähtis ja riigi teaduspoliitika peaks toetama rahvuskeeli teadus- ja avaldamiskeelena. Jüri Engelbrecht (Eesti TA president) valgustas eelretsenseerimise olulist ja kinnitas, et oluline on siiski uurimuse kvaliteet, mitte mis keeles see uurimus tehtud on. Eestlastel on tema sõnutsi topeltkoorem - kirjutada tuleb nii emakeeles kui võõrkeeles.

Juris Zakis (Läti Ülikool) tõi teateid Euroopa ülikoolide rektorite nõupidamiselt, kus selgus, et keeleprobleemid on rahvusvahelised. Temagi kinnitas, et rahvusteadustes oma keeleta läbi ei saa. Eestikeelse kõrghariduse vajalikkust põhjendas Mati Erelt (Tartu Ülikool).

Ettekanne alusel on ilmunud artikkel Emakeele Seltsi aastaraamatus nr 44-45.¹³ Erelt ei eita inglise keele tähtsust – teaduse konkurentsivõimelisuse tingimus on inglise keeles avaldamine -, aga nõuab pragmaatilistel kaalutlustel selge piiri tõmbamist, kustmaalt eesti keele nõudest taganeda ei saa. Põhjustena toob Erelt eelkõige eesti keele taasköögistumise ohu. Teaduskeel toidab teisi allkeeli. Ühe kängumisel sureks välja ka teised. Teine põhjus on hariduse kvaliteet. Emakeeles suudetakse asju kuulajale kõige paremini esitada. Kolmas põhjus on demokraatia, rahva ühelt osalt ei saa võtta võimalust oma emakeeles kõrgharidust saada ja teadusega tutvuda. Eesti keele säilitamise põhjused on selged, tuleb vaid küsida, kas suudame inglise keelele vastu panna.

Pessimistlikuks teeb eesti keele prestiiži üldine langus. Optimismiks annab aga alust see, et enamikul aladel on eestikeelne terminoloogia hästi välja kujunenud

¹² Kingisepp, V.-L. "Miskeelne teadus ja kõrgharidus?" Keel ja Kirjandus 5/2002, lk 379-383

¹³ Erelt, M. "Eestikeelse kõrghariduse vajalikkusest" Emakeele Seltsi aastaraamat nr 44-45, lk 77-81

ja sellega tegeldakse edasi, eesti teadlasi ei jäta erialakeel ükskõikseks. Uurida tuleb aga ühiskonnas üldse toimuvaid keelelisi protsesse ja hoiakuid, kirjeldada olemasolevat ja koostada tulevikuplaan.

8.3 Oskuskeelele pühendatud Veski päev 2000. aastal

Ilmselt eelnenud mõttevahetustest johtuvalt pühendati oskuskeele küsimustele 2000. aasta Veski päev, kus sõna said farmaatsia, ornitoloogia, politoloogia, õigusteaduse ja arvutiala asjatundjad. Kõigi nende seisukohtadega saab tutvuda Emakeele Seltsi aastaraamatus nr 46.

8.4 Diskussioonisari “Eesti teaduskeel ja Euroopa Liit”

Juba laiema haardega teaduskeele revisjoni võtsid ühiselt ette Tallinna Teadlaste Maja koos Emakeele Seltsiga, toeks haridusministeerium, Avatud Eesti Fond ja Euroopa Liidu Infosekretariaat. Diskussioonisarja pealkirjas “Eesti teaduskeel ja Euroopa Liit” kajastub päevakohane poliitiline kontekst, teatav umbmäärane hirm Euroopa Liidu nivelleeriva mõju ees. Arutelusid peeti seitse, eesmärkidena loetleb Tõnu Tender kogumikus “Eesti keel teaduskeelena ja Euroopa Liit”¹⁴ saada ülevaade teadusalade oskuskeelte olukorrast, ärgitada tippteadlasi eriala oskuskeelest mõtlema, otsida võimalusi teaduskeele kui ühe olulise allkeele väärtustamiseks, püüda äratada ajakirjanduses huvi eesti teaduskeele vastu, valmistada ette teaduskeele alane konverents ning pöördumine avalikkuse ja valitsejate poole, et osutada tähelepanu teaduskeele olukorrale. Diskussioonidel arutati tehnikateaduste, arstiteaduse, loodusteaduste, infotehnoloogia, humanitaarteaduse, õigus- ja majandusteaduse ning põllumajandusteaduse keele olukorda. Ülevaated aruteludest leiab ajakirja Keel ja Kirjandus numbritest 9/2001, 3/2002 ja 5/2002. Diskussiooni lõpuks korraldati konverents, millel esinenute seisukohad leiab samuti ülalnimetatud kogumikust. Konverentsil esines ülevaatega soome keele kui teaduskeele olukorrast Pirkko Nuolijärvi, kelle ettekandest leiame küllaga paralleele Eesti olukorraga.¹⁵ Soome diskussioonides pidevat kinnitamist leidnud seisukohad kajavad väga hästi kokku eesti keeles ilmunud artiklites kohatutega, eelkõige, et ühiskonnale olulistel

¹⁴ Tender, T. “Kokkuvõtte projekti “Eesti teaduskeel ja Euroopa Liit” raames toimunud aruteludest” kogumikus “Eesti keel teaduskeelena ja Euroopa Liit” Tln, 2002, lk 11-20

¹⁵ Nuolijärvi, P. “Soome keel teaduskeelena”, ibid lk 47-56

teemadel peab kirjutama selles keeles, millest iga ühiskonnaliige aru saab, ning et rahvuskeele kasutamine on oluline ühise kogemuspõhja ehitamiseks, st otseselt rahvuse säilimiseks. Konverentsist osavõtjate pöördusid avalikkuse poole üleskutsega “hinnata vääriliselt ja kasutada oma igapäevaelus, õpingutes ja töös eesti keelt, meie riigikeelt”. Üleskutse ilmus 2002. aasta 3. mail Sirbis ja Õpetajate Lehes. Konverentsil valmistati ette ka pöördumine valitsuse, riigikogu ja presidendi poole, mida Eesti keelenõukogu ja Teadlaste Maja nõukogu koosolekul veel arutati. Lõplik variant esitati 23. mail 2002. Dokument väärrib pikemat tsiteerimist, sest esitati üsna detailne kriisiplaan. Riigikogult ja Vabariigi Valitsuselt oodatakse eesti keelt varitsevate ohtude kõrvaldamiseks järgmist.

1. [Riigikogu ja Vabariigi Valitsus] koostaksid ja kinnitaksid lähemaks kümneks-kahekümneks aastaks eesti oskuskeeletoe riikliku tegevuskava, milles oleks ette nähtud:

- 1) riikliku tellimusena terminoloogide – nii filoloogide kui ka teiste erialade teadlaste – ettevalmistamine ja nende töökohtade loomine;
- 2) uute oskussõnastike koostamine ja nende eelretsenseerimine;
- 3) võimaluste loomine äsjaloodud Eesti Terminoloogia Ühingu tööks;
- 4) kõrgkoolide õppetoolide kohustus ajakohastada õpetatava aine eestikeelset terminoloogiat;
- 5) eestikeelse laiatarbe arvutitarkvara loomine eesmärgiga tagada eesti keele kasutamine kõikidel elualadel;
- 6) Eesti Keele Instituudi ülesanded oskuskeeletoe juhendamisel ja kooskõlastamisel.

2. Täiendaksid meie õigusakte muu hulgas järgmiste sätetega, mis täpsustaksid riigikeele kasutamist eelkõige õppe- ja teadustöös:

- 1) Eestis avaldatavatel ja kaitstavatel teadustöödel peab olema eesti teaduskeelne kokkuvõte, mille maht ei tohi olla vähem kui kümnendik selle töö kogumahust;
- 2) Korralise õppejõu või teaduri kohale valimisel ja uurimistoetuse saamisel peab olema üheks eelduseks eestikeelsete trükiste olemasolu, mida arvestatakse võrdselt võõrkeelsetega;

- 3) Teadusega seotud taotlused, aruanded ja hinnangud peavad olema ka eesti keeles;
- 4) Kõrgkoolil on kohustus korraldada õppejõudude ja teaduskraadi taotlejate eesti teaduskeele täiendõpet;
- 5) Meie teadlase välismaal kaitstud doktoritööst tuleb avaldada vähemalt eestikeelne sisukokkuvõte, mille maht ei tohi olla vähem kui kümnendik selle töö kogumahust;
- 6) Eestikeelse arvutitarkvara olemasolu korral on selle kasutamine vähemalt üldhariduskoolis ja kutsekoolis ning riigi- ja omavalitsusasutustes kohustuslik.

3. Tagaksid teadusliku, eelistatavalt elektroonilise referaatajakirja ilmumise, mis peale teadusteabe levitamise laiendaks ka eesti teaduskeele toimimist ja levikut.¹⁶

Vahekokkuvõtteks. Tuleb nõustuda Jüri Engelbrechtiga, et meil on topeltkoorem, aga see koorem on kõigil mitteinglisekeelsetel teadlastel. Inglise keel maailmakeeleks saamise põhjusi võib mitugi üles lugeda, eelkõige aga tuleb ära märkida selle võidukäigu tehnoloogilist toetust nii vanade massimeediavahendite kui uue meedia poolt. Aruteludes esilekerkinud keeletehnoloogia probleemid, nimelt see, et keel, millel puudub infotehnoloogia tugi, on 21. sajandil määratud välja surema, optimismi ei lisa. Aga juba see, et probleem selgelt sõnastatud on, aitab liikuda lahenduste otsimise poole. Lisaks on IT-valdkonnas küllalt häälekas eeskõneleja Arvi Tavast.

Globaalsuse kõrval on maailma arengu üheks teiseks põhijooneks killustumine üha väiksemateks huvigruppideks. Erinevatel tekstidel, ka teadustekstidel, on erinevad lugejad. Mida tahab teaduse kohta teada müütiline “Eesti maksumaksja”, kelle kord Valter Lang kord mängu tõi, et õigustada eesti keeles publitseerimist? Kas üldse? Enne kui jutt keelelt täiesti sotsioloogiasse kaldub, tuleks ehk kokku panna teatud miinimumnõuete komplekt, mida ala eestikeelsuse säilitamiseks vaja on. Rahvuse säilimise teema (ja eesti keel kui meie rahvuse põhiline kandja) on alati emotsioone tekitanud. Kui diskussioonis esitatud seisukohad lasksid kohati arvata, nagu töötaks loodusteadlased kogu ilma heaks, rahvusteadlased aga oma rahvuse hüvanguks, siis on tähelepanu peamiselt asjalt kõrvale nihkunud. Tõsiasi on küll see, et sihtrühmaga tuleb arvestada. Niisiis, ei ole üht ja ühtset hoiakut teadlaste seas, kellest küll keegi ei julge

¹⁶ Kogumik “Eesti keel teaduskeelena ja Euroopa Liit” Tln, 2002

eesti keelt kui teaduskeelt otsesõnu ebavajalikuks tunnistada. Tõenäoliselt on aga siiski võimalik seada teatud alampiir või nõudmiste ühisosa, nt eriala terminoloogiasõnastik, kõrgkooliõpik, kui tegu on kõrgkoolis õpetatava ainega, ja võimalus ala arengust pidevalt emakeeles teada anda, eelistatult elektroonilise ajakirja kujul. Rohkem saab alati.

9. Kasutatava kirjakeele kvaliteet

Küsimusele, missugune on teaduse eesti keel, on raske vastata, kui põhiküsimus näib olevat, kas üldse eesti keel. Pealegi on teaduses niivõrd eripalgelisi uurimisvaldkondi, mille puhul võrdlus näib lausa võimatu. Meetodidki on erinevad, mis omakorda toob kaasa erineva stiili - humanitaar- ja sotsiaalteaduste kvalitatiivsed meetodid nagu kontentanalüüs ja täppisteaduste valemirohked tekstid eeldavad väga erinevat käsitusviisi. Kui aga artikkel või monograafia on trükkimiseks valmis, kontrollivad neid nagu kõiki kirjastustesse toodud tekste keeleteimetajad, kes rängemad eksimused kõrvaldavad. Nendelt tulekski küsida, milline see kvaliteet on. Oma kogemusest sotsiaalteadlaste artiklitega võin öelda, et tekstid on tavaliselt olnud õigekirja seisukohast peaaegu korras, välja arvatud pikalt välismaal viibinud autorid, kes on lasknud võõrkeele mallidel automaatseks muutuda. Ennemini on küsimus olnud lausestuses ja stiilis, mis on aga pigem tekstiõpetuse üldise mahajäämuse küsimus, kui miski, mida riikliku arengukavaga edendada hakata.

Kirjastuste paljusus ja soov võimalikult odavalt raamatuid välja anda paneb teadlased kohati olukorda, kus trükifail tuleb endal ette valmistada, st teha nii toimetaja, küljendaja kui korrektori töö. See toob kaasa palju lihtsalt hooletusvigu, aga ka lihtsalt teadmatuses sündinud eksimusi. Keeleteimetaja on ikkagi spetsialist, kuigi üks levinumaid keelemüüte kõlab, et emakeelt oskab igäüks alati õigesti kirjutada, sest vigu pole lihtsalt võimalik teha – kõik, mis eestlane kirjutab, on õige. Sirvitud kõrgkooliõpikutest jäi silma õigekeelsuse pisieksimusi (*inglisekeelne, eelpoolnimetatud*), ebajärjekindlust lühendamisel punkti kasutamises ja pealkirjade tähistamisel (eestikeelsed jutumärkides, võõrkeelsed kursiivis), ühildumise ja sõltumise vigu (Nt: *Doktriinid, tavaõigus, eriti aga pretsedent omab teisejärgulist osa*; tavalised on eksimused nagu *sarnaneb millele?; tugineb millel?* jne) küllalt suurel hulgal lausestuse probleeme (valesti seostatud kõrvallaused, raskesti haaratav nimisõna fraasid jms).

10. Alasisesed varieerumised

Selge on juba korduvalt väljendust leidnud tendents, et täppisteadlased on pigem inglise keeles ilmutajad ja rahvusteadlased emakeeles. Selle vastu on teaduskeele konverentsidelt kõlama jäänud ka abinõu, nimelt võõrkeeles ilmutatud teosed tuleb eestikeelse kokkuvõttega varustada. Erinevates valdkondades on välja tulnud ka võõrkeele mõju eesti keelele (sotsiaalteadused, arstiteadus), kus lauseehituse raskepärased tõlgetes kandub originaaltekstidesse üle.

11. Varieerumised Eesti territooriumi lõikes

Võru instituudi väljaannetel on eestikeelsete artiklite järel võrukeelsed kokkuvõtted. Sillamäe ja Narva Venemaa kõrgkoolide filiaalid, kus töö toimub vene keeles, ei anna infot oma teadustegevuse kohta.

12. Järeldused ja soovitused

1. Kokkuvõtte ja arengutendents: teadus jääb rahvusvaheliseks tegevuseks ja inglise keele osatähtsus kasvab. Küll aga ei tohi me enne alla anda ja emakeelest võitluseta loobuda. Teadlased panid diskussioonisarja lõpus ette, et välismaal või võõrkeeles tehtud teadustööst tuleb teha eestikeelne kokkuvõtte vähemalt kümnendiku ulatuses põhimahust. Samuti nägid nad ette õppetoolide rolli suurendamist oma eriala terminoloogia korrastamisel, seda aga keeletespialistide abil, kellest puudust tuntakse.
2. Soovitusi keelestrateegiale ja -poliitikale. Tuleb ühineda teaduskeele konverentsist osavõtjate nõudmistega - rohkem tuleb riigil ülikoolidelt tellida terminoloogiateadlikke spetsialiste, rohkem tunnustust teaduse evalveerijatel anda ka eestikeelsele teadustööle, rohkem riigi toetust olemasolevatele initsiatiivikatele inimestele ja ühendustele.

Miinimumprogrammina tuleks riigil soodustada erialasõnastike, eriala üldkäsitluste (nt kõrgkooliõpikute) ja elektroonilise eestikeelse teadusajakirja publitseerimist.

II. KÕRGHARIDUS

1. Keelekasutuse üldine spetsiifika

Ala keelekasutuse üldisest spetsiifikast rääkides tuleb alustada numbritest. Eestis pole kunagi olnud nii palju üliõpilasi ega nii palju kõrgkooli.

Eestis oli 2000/2001. õppeaastal 47 kõrgharidust andvat õppeasutust, neis õppis 56 437 üliõpilast (Haridus- ja teadusministeeriumi andmed). Eesti kõrgkoolide õppekavade andmebaasis on loetletud 41 kõrgkooli (Vt lisa) Kui palju inimesi neis hõivatud on, pole täpselt teada.

Üliõpilaste arv aastal 2001

Diplomiõppes oli 17435,

bakalaureuseõppes 28703,

magistriõppes 5140,

doktoriõppes 1508 õppurit.

Kokku 52786 üliõpilast. (www.stat.ee)

2000. aasta rahvaloenduse andmetel oli Eestis 151 581 kõrgharidusega inimest, magistrikraadiga 2435 inimest, doktori/kandidaadikraadiga 2833 inimest.

On loogiline, et rohkem kui 50 000 õppuri seas on äärmiselt erineva keeleoskusega inimesi. Sellepärast oleks lootusetu üritada olukorda lõplikult ja ammendavalt kirjeldada. Parimagi tahtmise korral ei ole näiteks võimalik öelda välja kogu tõde kõikide üliõpilaste ja õppejõudude kirjakeele kvaliteedi või mitteametlikus kommunikatsioonis valitud keele kohta. Loodan siiski, et küsitletud üliõpilaste ja õppejõudude vastustest saab järeldada üldisemaid tendentse, mille najalt saab prognoosida ja ehk ka suunata edasist arengut.

Kõrgkooli kommunikatsioonimudelid rääkides tuleb alustada vastuolust, mis muutunud maailm kaasa toonud on. Ülikoolid ise defineerivad end eelkõige teadusasutustena, samas on nende põhitegevuseks saanud haritlaste nii-öelda tootmine või teist kaasaegset võrdlust kasutades, haridusteenuse pakkumine. Haridussüsteemist on saanud tööstus, sealjuures kohati massitööstus. Iseenesest on see ülemaailmne nähtus. Risto Ihamuotila, Soome Teaduste Akadeemia esimees, kirjeldab ajakirjas Tieteessä tapahtuu ideaalülikooli:

1. rahvusvahelisel tasemel uurimistöö

2. loova ja muutumisvõimelise haritlas/töötajaskonna koolitamine

3. eluaegsete oskuste säilitamine
4. uurimistulemuste viimine ettevõtetesse ja ühiskonda
5. ühiskonna kriitiline mõjutamine
6. rahva harituse kindlustamine
7. eetilise teenäitaja
8. tõhusalt toimiv
9. töökeskkonnana võrdõiguslik, inspireeriv, paljupakkuv

Ühest küljest siis tuleb süveneda, teisest küljest laieneda, sest kliente peab olema järjest rohkem, ja muutuda, sest klientide nõudmised muutuvad, lisaks tuleb olla eeskujuks ja ühiskonna valgustajaks. Ülikooli hinnatakse maailmas selle järgi, kui palju töötab seal silmapaistvaid teadlasi, kui palju kaitstakse doktoritöid, samas peab ülikool üha rutem läbi laskma üha rohkem bakalaureuse- ja diplomiiõpilasi, sest maailm liigub ka elukestva õppe poole, kus haridustee ei katke pärast diplomi saamist. Kahe selgelt vastandliku tendentsi ühitamine ei saa olla kerge, kohati näib see päris võimatuks. Meedias kõlanud seisukohad, et tõeliselt hea hariduse saamiseks tuleb niikuinii Eestist välja minna, vähemalt, mis puudutab kraadiõpet teatavatel rikkalikku materiaalsel baasil vajavatel erialadel, on avalikkuse käibesõnavarasse toonud mõiste ajude äravool. Lootustandvad ja juba ennast näidanud teadlased lahkuvad sinna, kus rohkem võimalusi, ja ülikoolides töötavad nii-öelda vanavanemate ja lapselaste põlvkonnad – pensionieelikud ja värsked magistrid. See hakkab juba mõjutama õppeprotsessi – vanematest eeldatakse, et nad ei suuda uuega nii hästi kaasas käia, nooremad ei oska aga veel eriti hästi isegi midagi. Eelnenu on aga siiski musta stsenaariumi mõõtu kirjeldus, tegelik olukord nii kohutav ei ole.

Konkurents kõrgharidusturul on muidugi aga järjest kasvanud. Erakõrgkoolid on otsustanud pakkuda just seda, mis tööturul kindla tulemuse toob – äri ja õigus. Nende erialade lõpetanuid on kõrghariduse omandanute seas samuti kõige rohkem, 2000. aastal sai bakalaureusekraadi 3125 inimest, neist ligi neljandik (795) kaubanduse ja ärimise vallas, ligi 10% (322) õigusteaduses. Diplomiiõppes oli osakaal veelgi suurem, 772 lõpetanut 1823-st olid kaubanduse ja ärimise erialalt, 119 juurast. Sellise nõudluse juures ei saa avalik-õiguslikud ülikoolid kõrvale jääda, nii on edukalt alustatud avatud ülikooli õppevormiga, kus endise kaugõppe kujul, ehk siis nädalavahetustel koolis käies ja iseseisva tööga diplomini jõutakse. Arusaadavalt on sel juhul õppekirjanduse olemasolu täiesti kriitilise tähtsusega. Õppejõudude ja üliõpilaste küsitlustest käib pidevalt läbi sõna mass, masstootmine. Tartu Ülikoolist jõudis meediasse pilt, kus üliõpilased kuulavad loengut auditooriumi akna taga, sest ruumi lihtsalt ei mahu. Õppejõud töötavad mitmes koolis korraga, et lisaraha teenida. Nii kannatab uurimistöö, koormus on ka juba füüsiliselt liiga suur. See kehtib muidugi nõutud erialade spetsialistide kohta. Ülikoolides on alasid, kus isegi riigieelarvelised kohad vaevaga täis saadakse.

Üliõpilaste koormuses on üha suurendatud iseseisva töö hulka, kuid selleks tööks vajalike raamatute ja ajakirjade osas pole olukord mitte igal pool hea. Kui lääne ülikoolidest on üle võetud seminari vorm, kus üheskoos arutatakse eelnevalt läbiloetud materjali, siis mõnel puhul jääb Eesti ülikoolis puudu üks ja oluline komponent: seda materjali pole lihtsalt kusagilt võtta.

Kõrghariduses on **keelelise kommunikatsiooni osatähtsus** erialati erinev. Teadmisi antakse mõistagi edasi tekstidena, olgu need suulised või kirjalikud. Kuid Eesti kõrgkoolides õpetatakse ka päris praktilisi erialasid, kus suur osa vaatlustel ja praktilal (arsti-, hambaarsti- ja õendusteadus, muusikaakadeemia ja kunstiakadeemia erialad).

Erandeid välja jättes on **kommunikatsioonisituatsioonist** TÜ üliõpilaste vastuseid lugedes ja üliõpilasesinduse haridustoimkonna liikmetega vesteldes kujunenud selline pilt. Õppejõud annavad materjali edasi **suuliselt**, kuid kontrollivad selle omandamist **kirjalikult**. Kõrgkoolide õppekeelest rääkides tuleks aga pidada eriarvestust selles, mis keeles on loengud ja mis keeles õppematerjal. Loengud on valdavalt eestikeelsed, (eriti soovitatav) kirjandus kaldub aga väga võõrkeelte poole kreeni. Kui ka õppematerjal on enamasti võõrkeelne, siis selle omandamist kontrollitakse eesti keeles. Emakeelseid õpikuid on vähe, mõnes aines polegi. Olukorraga pole rahul ei õppejõud ega üliõpilased. Monoloogilisuse kõrvale on tõusnud dialoogilisus, seminarid ja praktikumid annavad võimaluse enne õpitu lõplikku kirjalikku kontrolli eksamil üliõpilaste asjatundmist kindlaks teha, mis õppeprotsessi efektiivsemaks muudab.

Uus meedia on kõrgharidusse, nagu mujalegi, toonud piiri hägustumise kõne- ja kirjakeele vahel. Üha edasi arendatakse aineveebe, kus materjali elektrooniliselt esitatakse, st tekstid pannakse kiiresti ja kontrollimata üles, üha enam on elektroonilist suhtlemist õppejõududega. Akadeemilisest etiketist on ettekujutus muutunud. Õppejõude on šokeerinud üliõpilaste familiaarsed meilid, üliõpilased on pahaks pannud õppejõudude viivitamist meilidele vastamisega, sest peavad seda loomulikuks ega oska näha selles lisakohustust.

Kõrghariduse **keelekasutuse roll ühiskonnas** on tähtis, kõrgkoolis omandatud erialadiskursus kandub edasi töökohta, erialade uurimise ja arendamise käigus kasutusele võetud terminid kinnistuvad uute spetsialistide kasutuses.

Kasutuselast tulenevad nõuded keelekasutusele on eelkõige teaduslik täpsus terminites ja formaalne-neutraalne esitusstiil, mis paraku suulises kommunikatsioonis, st loengutes ei anna mitte alati kõige paremat tulemust. Lektoreid on ikka hinnatud aine ilmeka esitamise tõttu, mis tähendab seda, et nii õpetajakoolituses kui magistrantidel kulub ära retoorika ja esinemise koolitus. Tartu Ülikoolis ongi suulise ja kirjaliku väljenduse õpetus õpetajakoolituse

programmis. Samas ei tohi väljenduse täpsuses järele anda. Üliõpilaste vastustest tuli välja, et on õppejõude, kelle kõnekeelsus häirib aine mõistmist.

Ala keeleliste vahendite ja mallide **väljakujundatus ja standardiseeritus, eristatus** teistest aladest. Kõrghariduse valdkond eristub teistest aladest eelkõige erialatekstide teemade keerukuse poolest.

2. Ala keelsus

Õppekeeltest:

Üliõpilased õppekeele järgi 2000/2001 (Eesti statistika aastaraamat 2001)

Diplomiõppes 78% eesti keeles, 22% vene keeles;

bakalaureuseõppes 89% eesti keeles, 7% vene keeles, 4% inglise keeles;

magistriõppes 96% eesti keeles, 3% inglise keeles, 1% vene keeles;

doktoriõppes 99% eesti keeles, 1% inglise keeles.

Domineeriv keel on endiselt eesti keel. Mõned erandid: Concordia

Rahvusvaheline Ülikool, mille õppekeel on inglise keel; Sillamäe Majanduse ja

Juhtimise Instituudi õppekeel on vene keel. Ülejäänud kõrgkoolide õppekeel on

formaalselt eesti keel, kuigi on venekeelseid õpperühmi. TÜ Narva kolledžis on

põhikirja järgi õppekeelteks nii eesti kui vene keel. EKA rakenduskunsti kolledž

ja TTÜ Virumaa kolledž on mõeldud just vene emakeelega üliõpilastele,

viimases on valikainena ette nähtud ka n-õ eesti keele tasandusõpe. Mõnes

erarakenduskõrgkoolis (Eesti-Ameerika Ärikolledž, Sotsiaalteaduste Kõrgkool

LEX, Majandusõiguse ja Poliitika Instituut) eelistatakse (vähemalt nende

kodulehekülgede järgi otsustades) avalikkusega suhelda pigem vene keeles.

Kõrgkoolide konkurentsivõime huvides on mitmeski koolis võetud suund mõne

mooduli ingliskeelse õpetamise poole, eelkõige rahvuskultuuri välismaalastele

tutvustamise eesmärgil, aga ka maksujõulise üliõpilaskonna ligimeelitamiseks.

.

Rahvusvahelise suhtluse tihedus ja keel. Vahetusüliõpilaste ühine keel on

enamasti inglise keel. Eesti üliõpilased on kirjeldanud olukorda (geograafias),

kus kui kursusel on ükski välisüliõpilane, minnakse arutelu pigem inglise

keelele üle. Erialati erinev – enamasti on suhtluskeeleks inglise keel, viimasel

ajal ka nn endiste vennasvabariikide esindajatega, humanitaaridel soomlastega

soome keel. TÜ arstiteaduskonnas õppivate soomlaste jaoks on esimestel

õppeaastatel ette nähtud ingliskeelsed kursused, edasi peaks nad juba eesti keeles

hakkama saama. Arstiteaduskonna üliõpilastega vesteldes selgus, et päris nii see

ei ole. Pealegi moodustavad soome üliõpilased Tartus suhteliselt tihedalt

lähikäiva kogukonna, nii et igapäevane suhtlemine toimub samuti soome keeles.

Eri rahvuste vaheline suhtlemiskeel – Tartu Ülikoolis eesti keel (v.a Narva

kolledž, võõrfiloloogia osakonnad), Concordias inglise keel, mõnes

erakõrgkoolis tõenäoliselt vene keel, otsustades kodulehekülgedelt leitud materjali alusel. Järjest enam vene koolide lõpetanuid on asunud õppima eesti rühmades ja nendega on õppejõududel vähemalt esimestel aastatel kokkulepe, et nad võivad eksameid ja kirjalikke töid vene keeles teha. Venekeelseid bakalaureusetöid kaitstakse vene filoloogias, muidu mitte. Muulaste suuline eesti keel areneb Tartus vähemasti üsna kiiresti paremuse poole, aga kirjaliku väljendusega on asjad kesisemad, selle arendamiseks on vaja eraldi kursust.

Alal töötavate mitte-eestlaste eesti keele oskus – kohustuslik eestikeelsete loengute pidamine on vene keelt emakeelena kõnelevate, kohale valitud õppejõudude jaoks raske. Üliõpilasedki kurdavad, et kohati aktsent segab. Välismaa külalistele, ka pikemat aega siin viibijatele, tehakse erand, loengud on inglise keeles, kuigi näiteks eestlasest assistent võib pärast seminaris asjad üliõpilaste emakeeles üle seletada.

Üldine mulje ala keelekeskkonna keelsusest – eesti keel suulises suhtlemises (loengud, arutelud ala arengu üle), inglise keel rahvusvahelises suhtlemises ja välisüliõpilastele õpetamisel. Õppekirjandust on enam isegi võõrkeeles.

3. Keeleline tugi.

Erialasõnastikest oli juttu teaduse juures, õigemini, nendest on pikemalt rääkinud Tiiu Erelt. Õpikute koha pealt saab rääkida soovidest ja olemasolevast.

3.1. Soovid

Iseseisva töö hulk on järjest suurenenud, nagu juba mainitud kuid sellega pole mitte igal pool kaasnenud õppekirjanduse väljaandmise kasvu. Majanduslikult polekski otstarbekas tohtul hulgal õpikuid trükkida, kui mõnes valdkonnas väga kiired muutused toimuvad. Ka on õpiku kirjutamine siiski aeganõudev ja teatud oskusi eeldav tegevus, mis ei tarvitse teadlaseloomusega sobidagi. Kergema vastupanu teed soovisid minna täppisteadlased, täpsemalt TÜ füüsikud.

Ettepaneku iga aine jaoks välja valida nn baasõpik (sealjuures rahvusvaheliselt tunnustatud ja välisautorite koostatud) tegi ülikooli nõukogu koosolekul 26. oktoobril professor Jaak Järv. „Õpik mõeldud selleks, et üliõpilastel oleks tugi, millele toetuda ja panna selle põhjal kokku aineprogramm. See oleks põhitõdede piibel. Rahvusvaheliselt tunnustatud õpikud on need, mis on mujal ülikoolides kasutusel, füüsika-keemiateaduskonna üliõpilased ja õppejõud tutvusid nendega ja valisid välja. Kui keegi läheb kuhugi välismaale, siis küsitakse kohe, millise raamatu järgi see kursus teil oli. See on rahvusvaheline standard.“ (TÜ nõukogu koosoleku protokoll nr 9,

https://dok.ut.ee/livelink/livelink/fetch/2000/866945/5433/5214/01.10.26_nr_9_?nodeid=859650&vernum=1)

Üliõpilaslehes vastas sellele Eda Tursk, Tartu Ülikooli Üliõpilasesinduse haridustoimkonna tollane esimees „*Kuna Tartu Ülikooli näol on tegemist ikkagi rahvusülikooliga, siis leiavad üliõpilased, et tunduvalt mõistlikum oleks soodustada ja arendada omakeelsete õpikute kirjutamist.* (Minu rõhutus. KK) Paljudel erialadel on Tartu Ülikooli teadlased maailmas juhtivate teadlaste hulgas ning pole põhjust kahelda nende kirjutatavate õpikute kaasaegsuses ja professionaalsuses. Seetõttu kavatsesin teha ettepaneku, et õppejõud hakkaksid koostama ja levitama laiendatud aineprogramme ehk tinglikult e-konspekte. Tegemist oleks õppematerjaliga, milles lühidalt, kuid sisukalt kirjutatakse lahti iga loengu või seminari teema, lisatakse vajadusel skeeme, kaarte ja tabeleid ning kindlasti soovitatava kirjanduse nimekiri. Kuna TÜ rakendab uut õppeinfosüsteemi, mis tehniliselt võimaldab õppejõududel üles riputada mistahes materjale, siis olemegi rääkinud e-

konspektist, sest kogu materjal võiks olla ainekursusele registreerunud üliõpilastele internetist kättesaadav.

Loomulikult lisab selline tehniline ettevalmistus õppejõule tööd, kuid üliõpilased eeldavad, et õppejõul on motivatsioon sellest õppematerjalist välja arendada korralik eestikeelne õpik.“

Ka Universitas Tartuensis 16. novembri numbris võeti teema üles, lausa esiküljel ja intrigeeriva pealkirjaga “Põhiõpik võitleb e-konspektiga”. Põhiõpiku vastu on toodud mitu põhjust. Humanitaarainetes ja õigusteaduseski näiteks pole sugugi lihtne ainuõiget rahvusvaheliselt tunnustatud õpikut välja valida. Lisaks võib teaduse kiire areng tuua kaasa olukorra, kus värskelt trükist tulnud õpik on juba sisuliselt vananenud. Järgmises lehes vastas Jaak Järv, kes sõnastas probleemi, mis muudiski valdkondades esile kerkinud: vähene lugemisoskus ja mis kõige hullem, lugemistahe. Tsiteerime: “Akadeemilise teksti lugemist ja sellest arusaamist peab harjutama ning selline oskus peaks vist ülikooliharituse juurde kuuluma. Parim viis selle omandamiseks on alustuseks heasse õpikusse süvenemine. Kui siin siiski toimub võitlus, siis see on võitlus kahe maailmavaate vahel. Ühte neist iseloomustab tung sügavustesse, asja tuumani pürgimine, tõeline teadmistejanu ja süvenemine. Teine on nende kanda, kes teadmisteookeani pinnal liuglevad, sukeldumist (või üldse märjakssaamist) väldivad ja kiiresti diplomite poole pürivad. Kardan väga, et päris suur hulk ülikoolide lõpetajaid pole studiumi vältel ühtegi paksemat ega õhemat õppe- või teadusraamatut kaanest kaaneni (*sic!*) läbi töötanud, rääkimata korraliku konspekti koostamisest.” Professor Järvel on õigus, lugemisoskus ja funktsionaalne kirjaoskus on ülikooli tulijatel kohati tõesti olematu. Aga siin on kõrgkoolis juba ehk liiga hilja reageerida. Nagu ilmselt paljud alakirjeldajad enne mind, tulen tagasi kooli emakeeleõpetuse juurde. Midagi tuleb selles muuta, aga mida, las teevad kindlaks asjatundjad.

Vastuargumendid baasõpikule võtab aga kõige paremini kokku Elsa Leiten, TÜ matemaatilise statistika magistrant : “Loomulikult oleks uhke, kui ainekursustega seotud "piiblid" oleksid tudengitele vabalt kättesaadavad. Samas pean rahvusvaheliselt tunnustatud põhiõpiku nõuet piiravaks õppejõule kursuse kavandamisel, kulukaks ülikoolile, kel tuleks suures koguses raamatuid juurde muretseda ja ebamugavaks tudengile, kes peab kursuse praktiliselt võõrkeele

baasil läbima.”¹⁷ Sest tõepoolest, kusagil pole juttu, et need baasõpikud peaksid just eestikeelsed olema.

Aastal 2003 on diskussioon soikunud, kuigi e-konspektide teemat pole vähemalt haridustoimkonnas maha maetud. Vestluses toimkonna esimehe Alari Vainomehe ja liikme Madis Tõnsiga selgus, et õppejõud ei ole eriti huvitatud õppematerjalide koostamisest ja Interneti ülespanekust; on õppejõude, kes materjali ainult suuliselt loengus esitavad, mistõttu tekib vaikimisi kohustus loengul käia, kui eksamil läbi saada soovid. Olukord ei ole kõigis teaduskondades muidugi ühesugune, hea näitena toodi majandusteaduskond. Seal on loodud korralik Interneti-keskkond, kus õppematerjalid üleval. Sama on kuulda ka mõnelt sotsiaalteaduskonna erialalt ja arstiteaduskonnast. Madis Tõns mõõnis, et õppejõude ei saa tegelikult süüdistada, sest ülikooli eesmärk on eelkõige olla teaduskeskus. Samas aga on üliõpilaste arv järjest kasvanud, pole mõeldav, et nende kõigiga klassikalises õpilane-õpetaja interaktsioonis suhelda saaks. Niisiis on väljapääs suuremas kirjalikus kommunikatsioonis, sealhulgas iseseisvas töös kirjandusega, see aga on mõnes aines enamasti võõrkeelne. Küsimusele, kuidas võiks õppejõude kirjutama motiveerida, ei osanud haridustoimkonna liikmed midagi pakkuda. Optimistlikum on eesti keele tuleviku koha pealt sõnavõistluse auhinnasaaja, eesti keele (võõrkeelena) üliõpilane Kadri Roos, kes näeb ühe võimalusena tudengite kaasamist oskuskeele terminite eestindamisse, stiimulina võiks lõputöid, kus põhimõistetele seletusi välja pakutakse, kõrgemalt või eriliselt hinnata. See aga tähendaks, et ka õppejõud oleksid sellest tegevusest rohkem huvitatud. Mõned kahtlemata ongi ja nende panust tuleks ära märkida ja ehk ka tasustada.

3.2 Olemasolevast kirjandusest

Tartu Ülikooli raamatukogu ja Rahvusraamatukogu andmebaasis tehtud päring “kõrgkooliõpik eesti keeles alates 1945. aastast” andis 1495 tulemust, mille seas on küll ka kordustrükke, nii et nimetusi tuleb vähem. (Lisada tuleb, et keelepiiranguta päring “kõrgkooliõpik alates 1945. aastast” andis üle 10 000 tulemuse, nii et eesti keele ja teiste keelte vahekord on silmanähtavalt eesti keele

¹⁷ UT 23.11. 2001

kahjuks.) Lähema vaatluse alla võtan alates aastast 1991. ilmunud raamatud (vt lisa). Rühmitatud on raamatud teaduserialade nomenklatuuri järgi.

Loodusteaduste alla kuuluvad matemaatika; rakendusmatemaatika; füüsika; astronoomia; biofüüsika; füüsikaline, analüütiline ja anorgaaniline keemia; orgaaniline ja biokeemia; molekulaarbioloogia; geneetika, füsioloogia ja mikrobioloogia; geoloogia ja geofüüsika; loodusgeograafia (sh meteoroloogia); mullateadus (sh agrokeemia); botaanika; ökoloogia; zooloogia ja mereteadus. Tehnikateaduste alla kuuluvad geodeesia, materjaliteadus, mehaanika, mäendus, energeetika, keemiatehnika, bio- ja toiduainete tehnoloogia, ehitustehnika, süsteemitehnika ja infotehnoloogia, masina- ja aparaadiehitus, põllumajandustehnika, elektrotehnika, biomeditsiinitehnika ja keskkonnatehnika. Arstiteaduste alla kuuluvad biomeditsiin (sh anatoomia, morfoloogia, rakubioloogia, biokeemia, mikrobioloogia, geneetiline füsioloogia, üldpatoloogia); farmaatsia, farmakoloogia ja toksikoloogia; kliiniline meditsiin; tervishoid (sh keskkond, eluviisid, toitlustus, töötervishoid); stomatoloogia; ema ja lapse tervishoid ja arstiabi ning taastusravi ja rehabilitatsioon. Põllumajandusteaduste hulka kuuluvad maaviljelus ja maaparandus; taimekasvatus (sh aiandus); metsandus; loomakasvatus (sh kalakasvatus) ja veterinaarmeditsiin. Sotsiaalteaduste hulka loetakse majandusteadus; õigusteadus; sotsioloogia; demograafia; pedagoogika; psühholoogia; politoloogia; inim-, sotsiaal- ja majandusgeograafia; sotsiaalanthropoloogia ja etnoloogia ja semiootika. Humanitaarteaduste hulka kuuluvad ajalugu (sh arheoloogia), filosoofia, keeleteadus, folkloristika, kunstiteadused, usuteadused ja kirjandusteadus.

3.2.1 Loodusteadused

Loodusteaduste 193 nimetust sisaldab tõesti mitmesugust kirjavara, alates 12-leheküljelisest ülevaatest Windows 95 operatsioonisüsteemist kuni meteoroloogia õpikuni era- ja ametlenduritele. Omaette rühma moodustavad ülesannete kogud. Mõistetav on mereteadusealaste teoste rühm, sest mereharidust asuti taas eesti keeles õpetama ja õppekirjandus tuli lihtsalt (nagu näha, pea ainuisikuliselt Kustav Laignal) kokku panna. Üldjuhul on tegu eesti autorite raamatutega, vaid üks, “Globaalsed keskkonnaprobleemid”, on soome

keelest tõlgitud. Väga suur osakaal on andmetöötlusalastel teostel, mis seoses infotehnoloogia levikuga õppematerjalidest kahtlemata tuge vajavad. Tublisti on ka füüsika ja matemaatika üldõpikuid, sest neid kui eeldusaineid õpivad väga paljude erialade üliõpilased. Muuhulgas tuleb siinkohal mainida, et õpikute koostamist hindavad oma evalvatsiooniraportites kõrgelt ka teaduse välisekspertid. Matemaatikute tegevuse kohta öeldakse:

There is much to recommend that all the basic courses have study material in the mother tongue of the students. However, there is no need to extend this to specialized courses. The members of the mathematical community have also written many textbooks for schools. In the countries of the Evaluators this activity is not as widespread among the professors of the universities as in Estonia. This activity is not financially beneficial, but it is important that specialists have taken up this task. This activity should enjoy support from the Ministry of Education.

http://www.ekak.archimedes.ee/eval/matemaatika_ja_rakendusmatemaatika-mathematics_and_applied_mathematics.htm

(On vägagi soovitatav, et aluskursuste materjal oleks üliõpilastele kättesaadav emakeeles. Kuigi, erikursuste puhul see ei kehti. Matemaatikud on kirjutanud ka kooliõpikuid. Ekspertide kodumaal pole see professorite puhul sugugi nii levinud tegevus kui Eestis. See ei ole rahaliselt tulus tegevus, kuid on väga tähtis, et spetsialistid sellega tegelema on hakanud. Haridusministeerium peaks seda tegevust toetama.)

Füüsika didaktika uurijate tegevust peavad eksperdid samuti Eesti ühiskonna jaoks väga oluliseks.

3.2.2 Tehnikateadused

Tehnikateaduste nimestikus on 182 erinevat õpikut, õppematerjali jm väljaannet. Jälle on peale ühe erandi (soome keelest tõlgitud “Tooteloome – konspekt”) kõik eesti autorite kirjutatud. Märkida tuleb Tallinna Tehnikaülikooli kirjastuse osa uute õppematerjalide väljaandmises. Erialade kaetust õppekirjandusega oskavad paremini hinnata eriala inimesed, aga tehnikateadlaste publitseerimisind on muljetavaldav.

3.2.3 Arstiteadus

Arstiteaduse nimestikus on (koos kordustrukkidega) 72 nimetust.

Märkimisväärne on, et nii mahukad üldkäsitlused nagu “Inimese füsioloogia”, “Inimese füsioloogia ja anatoomia”, aga ka terveid valdkond nagu sisehaigused ja psühhiaatria katvad õpikud on eelistatud tõlkida. Eeldatavasti on imporditud ju

ainult esitusviis, füsioloogia ja sisehaiguste spetsialiste leidub Eestiski. Aga küllap oleks õpiku koostamine niigi hõivatud meedikute ajast lihtsalt liiga palju nõudnud. Arstiteaduse õpikute kommentaar arstiteaduskonna üliõpilastelt: keeruline sõnastus, väga palju võõrsõnu, mille vasted on eesti keeles täitsa olemas (postprandiaalne diarröa = söögijärgne kõhulahtisus, kui tuua üks meeldejäädud näide). Iseenesest ei saa laita terminoloogias mitme sünonüümi olemasolu, mille vahel siis vastavalt kasutusjuhule (arsti vestlus kolleegi või patsiendiga, haiguslugu, retsept) valida võib. Oluline oleks aga, et arstiüliõpilased siiski õpiksid ka ilmikutega suhtlema, seega ei saa aina ladina-kreekatüveliste sõnadega siiski piirduda. Tõlkekurioosumitest tuleb eraldi ära nimetada “Psühhiaatria käsiraamat”, kus mõistete nimekirjas olid reliabileet jms veidrused. Kirjastus Medicina tuleb ära märkida, kui suurem (tõlke)meditsiiniraamatute väljaandja. Kirjastuse koduleheküljel väidetakse: “Erilist tähelepanu on pööratud kirjastamisel korrektse, emakeelse meditsiiniterminoloogia väljaarendamisele ja ajaga kaasaskäivusele.”

3.2.4 Põllumajandusteadused

Põllumajandusteaduste väljaandeid on nimestikus 29, enamik veterinaarmeditsiini vallast. Kaks raamatut on soome keelest tõlgitud, muidu eesti autorite kirjutatud.

3.2.5 Sotsiaalteadused

Sotsiaalteadused on 374 nimetusega (k.a kordustrükid, täiendatud väljaanded jne) kõige paremini raamatutega kaetud. Selline ülekaal on mõistetav, sest sotsiaalteaduste alla on loetud suurima õppijatearvuga majandus ja juura. Turumajanduse loogika ju ütleb, et kui turg nõuab, tuleb pakkuda. Majanduses tahavad end täiendada lisaks üliõpilastele peaaegu kõik, kes kuidagiviisi ettevõtlusega seotud, firmasse ostetakse meelsasti ülevaatlikke raamatuid organisatsioonikäitumisest või müügisuhtlemisest. Majandust kui lisaeriala valitakse üha sagedamini ka selliste peaaainete kõrvale nagu filoloogia või psühholoogia. Seos ühiskonna väärtushinnangutega ei saa selgem olla. Majandusalaste raamatute autorite seas on palju õppejõude, kuid skandaal Tartu Ülikoolis, kus õppejõud oma nime all ilmutas üliõpilaste refereeringuid

välisautorite teostest, ei luba kahjuks kindlalt väita, et tegemist oleks väga originaalsete käsitlustega. Majandusalase kirjanduse nõrk külg on ka teatav terminoloogiline segadus, millest on kirjutanud Arvi Tavast ja Tiiu Ereht.

Õigusteaduse kirjastustegevuse on omavahel peaaegu ära jaganud Õigusteabe AS Juura ja Tartu Ülikool. Eesti õigussüsteemi eeskuju on Mandri-Euroopa süsteem ja eriti Saksamaa. Jälle on, nagu arstiteaduses, näha skeemi, et suuremahulisi üldkursusi katvaid õpikuid pigem tõlgitakse, kui koostatakse ise. Siiski on ka originaalõpikuid, ja isegi rõõmustavalt palju. Õigusteaduskonna üliõpilaste ankeedivastustest selgub, et nad on eriala õppematerjalide olukorraga üldiselt rahul.

Riigiteadustes (politoloogia, avalik haldus) on pilt märksa kesisem, nagu ka sotsioloogias. Küllalt uues distsipliinis politoloogias oleks eriti õpikuid vaja, kuid ilmunud on vaid kaks tõlget ja üks originaalmaterjal. Sotsioloogias on üks tõlge ja üks originaal, sotsioloogiat õpetatakse peaaegu (st bakalaureuseõppe kava on akrediteeritud) Eestis kolmes kõrgkoolis, nii et õppematerjalide koostajaid peaks ometi piisavalt olema.

Kasvatusteadlaste pilk on õppekirjanduse otsimisel pöördunud Soome poole. Küsitatud psühholoogiaüliõpilased pole õppekirjanduse olukorraga just eriti rahul, kuigi raamatuid ilmunud on. Näiteks selgus, et esimene psühholoogiateerimite kogumik ilmus alles 2002. aastal gümnaasiumi psühholoogiaõpiku sabas. Professor Jüri Alliku väitel on sõnastiku käsikiri psühholoogide seas ammu liikvel olnud, kuid viimset pingutust see trükiseks vormistada pole suudetud teha.

3.2.6 Humanitaarteadused

Humanitaarteaduste 39-st trükisest moodustavad suure osa usuteaduse käsitlused, mis enamasti tõlgitud. Paari raamatuga on esindatud muusika- ja kunstiteadlased. Tõenäoliselt ei pea humanitaarainete õppurid siiski õppekirjanduse puuduses vaevlema, lihtsalt nende õppematerjale ei ole õpikuteks kvalifitseeritud või kataloogitud. Küsitatud EKA kunstiteaduse üliõpilased vastasid pärimisele õpikute kohta, et teoreetilistest kursustest puhul on toetatud põhiliselt loengumaterjalidele ja üksikutele artiklitele, eri perioodide ja eri maade

kunstiajaloo kohta on ülevaateid ilmunud, kuigi õppejõud nende teoste kasutamist eksamikis valmistumisel ei soovita. TÜ eesti kirjanduse üliõpilase ankeedivastusest: "Loeme kõikides keeltes, mida oskame; erialaajakirju ja raamatute järelsõnasid, vahel hädaga laiema pildi meelde tuletamiseks ka vanu keskkooliõpikuid." Eesti kirjandusi käsitlusi on ilmunud mitme nurga alt, ühele autorile pühendatud monograafiaid (Sirje Kiini Underi-raamat, hiljuti Karl Muru raamat Betti Alverist). Filosoofiaõppematerjalide kohta soovitas TÜ filosoofia osakonna koordinaator vaadata osakonna kodulehe õppematerjalide osast, sealt selgub, et sari "Avatud raamat" on nagu loodud filosoofia õppuritele, ka ajakiri Akadeemia figureerib soovitatava kirjanduse nimekirjas tihti. TÜ filosoofide Heideggeri-tõlgete sürjumine senistest filosoofia allkeeles traditsioonidest on tõlkekriitikute kõneaineks olnud tõlketäpsuse nimel tehtavate ohvrite tõttu arusaadavuse ja loetavuse asjus.

Õpikute kohta kokkuvõtteks. Nn baasõpiku teema on päevakorral loodus- ja täppisteadustes, kus põhitõed jäävad samaks käsitlejast hoolimata. Humanitaar- ja sotsiaalteaduste vallas on asi keerulisem. Klassikalised allikatekstid jõuavad tasapisi eesti keelde ("Avatud eesti raamatu" sari). Koolkondlikud eelistused ei lase aga teinekord isegi põhiterminites kokkuleppele jõuda (nt Freudi erinevates tõlgetes on sõnal "Unterbewusstsein" erinevad vasted olenevalt sellest, kas tõlkija on Tartu psühholoog või Tallinna psühhoanalüütik, kui võtta pisut populaarteaduslikum teema). Peaaegu katmata on interdistsiplinaarsed, kiiresti muutuvad valdkonnad nagu kognitiivteadused. Kirjastustegevuses on turu mõju selgelt näha, rohkem on väljaandeid majanduses ja õigusteaduses, sest nende teemade vastu tuntakse huvi ka kõrgharidusruumist väljaspool.

4. Ala keelehoid

Selle peatüki all vaatleksin ka muidu 3. peatüki alla käiva keeleteo ja õigekeelsusallikate teemat, sest näen kokkupuutepunkte. Pealegi, raske on defineerida ala keelehoidu kõrghariduses teist moodi, kui keelekasutuse üldiste küsimuste abil. Ja nende alla kuuluvad just nimelt keelehooldinfo ja õigekeelsusallikate tundmine ja kasutamine.

1999. aastal küsitlesin üliõpilasi (74 ajakirjanduse, suhtekorralduse, eripedagoogika ja kasvatusteaduste õppijat), et kindlaks teha nende vaated keelelisele autoriteedile, keelehooldele ja keelekorraldusele. Vastustes kajastus tol ajal meedias kujundatud arusaam, et keel kujuneb kasutajate käes ise. Väike järelküsitlus 2002. aastal (õigusteaduskonnas ja õpetajakoolituses) näitas, et keelekorraldajate tegevusest ollakse küll teadlikum, kuid nende tegevust peetakse pigem segaduse kui korra allikaks (ikka veel suure ja väikese algustähe reeglite muutmise vastukajana ilmselt). 1999. aasta vastanud nägid keelehooldes vajalikkust, eriti tulevased ajakirjanikud, kes küll lootsid tulevastes töökohtades keeletoimeja abile. 2002. aastal vastanud õigusteaduse üliõpilaste arvates oli kõige olulisem eriala terminoloogia arendamine, mida peeti juristide enda pärusmaaks. Õpetajakoolituse üliõpilased lootsid rohkem kirjalikele allikatele. Üliõpilased otsesest keeleabi vajadust ei tunnistanud, keelenõu rubriiki Eesti Keele Instituudi koduleheküljel ei teatud. Küsimusele, milliseid õigekeelsusallikaid nad sooviks kasutada, vastati sageli, et ÕS võiks täielikul kujul olla Internetis, samuti loodeti arvutisse grammatika- ja stiilikontrolli. Interneti- ja arvutipõlvkonnale iseloomulik ongi soov materjali mitte enam raamatu kujul, vaid võrgupõhiselt või CD-ROMina kasutada.

Arvuti tarkvara eestikeelsusel oli nii tuliseid pooldajaid kui vastaseid. Vastaste argumentid (inglise keelega on harjunud, eesti vasted on veidrad ja läbipaistmatud) annavad pigem märku sellest, et baaskoolitus, mille need vastajad on saanud inglise keeles, on ülioluline hoiakute kujundamisel. Kui algusest peale oleks laste arvutiga suhtlemine eestikeelne, sellist võõristust eestikeelsete käskude vastu tekkida ei saakski.

Kasutatavatest õigekeelsusallikatest on üliõpilased enim nimetanud ÕSi, "Võõrsõnade leksikoni", "Eesti ortograafiat" ja "Eesti keele käsiraamatut". Nagu öeldud, meeldiks neile, kui ÕS täielikult oleks kättesaadav ka Internetis.

Õppejõudude hoiakud laiemalt jäid ajapuudusel uurimata, v.a üksikud vestlused, millest saadud info on ära toodud teaduse osa vastavas peatükis.

5. Haridustausta seos ala keelekasutusega

Teadlastel on vastava valdkonna terminoloogiasse sisseelamine juba osa ettevalmistusest. Õppeprotsessis tuleb see terminoloogia omandada ka üliõpilastel. Aga õppimisvõimalused välismaal ning võõrkeelsed allikad tähendavad, et see ei tarvitsegi enam eesti keeles toimuda. Kui siis keegi pikema ettevalmistuseta loenguid pidama pannakse, on tulemus teinekord selgelt poolkeelne. (Üliõpilaste kommentaar ankeedivastustest: istub ja tõlgib meile mingit artiklit otse, kohati sõna-sõnalt, nii et naljakas hakkab.)

Üldine mure kirjakeeleoskuse pärast on juba nii palju väljendust leidnud nii selles kirjelduses kui teiste erialade uurijatega suhtlemises, et sellel pole mõtet taas pikemalt peatuda. On loomulikult väga hea keeleoskusega üliõpilasi, aga keskmine tase on tublisti allapoole kukkunud. Nagu tõenäoliselt paljud valdkonnauurijad, ei jää ka minul muud üle, kui nentida: üldhariduskoolist saadav keelepagas ei vasta mitte igal juhul valdkonna nõudmistele.

Kommunikatiivsusele rõhumine emakeeleõppes ei too kaasa loodetud kindlust erinevates situatsioonides hakkama saada. Ühiskonna keelekasutuse üldine demokraatiseerimine ulatub kõrgharidusse ja annab tulemuseks stiililised libastused, õigekeelsuse tähtsusetuks pidamise ja hoiaku "Kui inimesed aru saavad, siis pole ju oluline, kas kokku või lahku". Üldistada on muidugi alati ohtlik, üliõpilaste seas on tõenäoliselt väga erineva tasemega keeleoskajaid, aga korrata tuleb, et küpsustunnistus ei tähenda mitte alati keelelist küpsust.

Eraldi tuleb peatuda **muukeelsete üliõpilaste** olukorral. Kõrghariduse omandamine nõuab nendelt kaks korda suuremat vaimset pingutust, mis ei saa kerge olla. Tartu Ülikool pakub eesti keele õpinguteks eraldi aastat, aga lisaaasta tähendab ka lisakulutusi, mis ei ole kindlasti kõigile jõukohased.

Küsitletud vene üliõpilased (ajaloo, ajakirjanduse ja õigusteaduse osakonnast, õpivad koos eestlastega), kellele eesti õigekeelsuse ja väljendusoskuse kursus oli kohustuslik, ütlesid, et see kursus on esimene kord, kui keegi eesti õigekeelsusest eraldi juttu teeb. Eesti keelt rääkisid neist paremini need, kes pärit Tartust ja Tallinnast, kuid kirjutamise väitsid kõik raske olevat. Tartu Ülikooli keeltekeskuses on vene emakeelega üliõpilastele eraldi õigekeelsuse ja väljendusoskuse kursus olemas, aga keegi ei olnud üliõpilastele, kes riigikeele

eksami üle 80-punktise tulemusega ära tegi, seda soovitanud või soovitada osanud.

Vene üliõpilaste nõustamine vääriks üldse suuremat tähelepanu. Ülikool oleks suurepärase integratsiooni koht, kuid erinevatel põhjustel sellena veel üldiselt ei toimi. Rühmana vastu võetud üliõpilased ajakirjandusosakonnas on selle rühmana suhtlema jäänudki, neil on ka venekeelne tugiõppejõud. Kolm küsitletut ajaloo osakonnast suhtlesid samuti enamasti omavahel ja endiste klassikaaslastega, eraldi tugiõppejõudu neil polnud. Õigusteaduskonna Venemaalt pärit üliõpilased eelistasid minuga vene keelt rääkida, vaatamata läbitud aastasele keelekursusele. Vestlustest Eesti venelastega selgus, et esimestel aastatel tulevad õppejõud mõnikord vastu ja lubavad eksameid vene keeles teha. Kui aga selgub, et õppejõud vene keelt ei oskagi, nagu on juba juhtunud üliõpilastega? Kas eesti ja vene üliõpilaste ühiskeeleks osutub hoopis inglise keel? Üliõpilaslehes kurdavad venelased, et eestlased nendega eriti ei suhtle. Nii ei jää neil muud üle, kui isekeskis läbi käia, mis tähendab, et lootus ülikoolis eesti keeles suhtlema õppida on väga väike. Ometi selle oskuse tähtsuses veendunud kõik vastanud. Korrekse eesti keelse teksti koostamist tahavad selgeks saada eelkõige juristid. Ajakirjandusüliõpilased, kes võeti vastu eeldusega, et neist saavad Eesti oludest rohkem teadlikud venekeelse meedia töötajad, on selle hoiakuga juba mitu aastat eestlastega koos õppinud, kuid suhtlemises olnud pigem tagasihoidlikud. Üliõpilaste päritolu määrab palju – Lõuna-Eesti linnadest pärit üliõpilased on juba enne ülikooli eesti keeles suhtlema harjunud, suuremate vene kogukondadega linnadest pärit üliõpilased on mõnel juhul täiesti ilma koolivälise eesti keele kogemusega. Pisut jääb mulje, et tegutseda lastakse looduslikul valikul - võimekad ja motiveeritud noored saavad hakkama ise, teiste peale pole aga paraku ressursse kulutada võimalik. Selle tõenduseks on mitme üliõpilase ja õppejõu vastustest kõlama jäänud arusaam, et ülikool on masstootmise peale üle läinud, mida ühtlasem see mass on, seda parem, ülal- ja allpool mingit taset olevate üliõpilaste peale ei ole võimalik aega kulutada, sest ülikool ei ole järeleaitamiskursused. Selline hoiak toob muidugi jälle päevakorda keskhariduse küsimuse – kuidas kindlustada, et ainekavades ettenähtu ka tõepoolest selgeks saaks. Kokkuvõtvalt üritan siiski paar selget eesmärki sõnastada. Olen veendunud, et senine kogemus, kus lõpuklassi eesti keele tunnid peaaegu ainult kirjandiks valmistumiseks kulutatakse, ei ole õige.

Tekstiõpetuse kõrval ei tohi aga päriselt ära unustada ka õigekeelsust. Vene koolide eesti keele õpetuse probleemid on valdkond, mille kohta sõna võtmiseks puuduvad mul erialaline ettevalmistus ja teadmised, siiski ei saa rahul olla eesti kirjakeele ja kirjutamise õpetusega. Ka eesti keeles küllalt vabalt suuliselt suhtlevad vene üliõpilased jäävad hätta näiteks sõnajärgjega, häälikuortograafiaga, kõnelemata sihitise käänetest ja erandlikest muutevormidest.

6. Erialakirjanduse keel

Mis keeltes loetakse? Kiire vaatlus Eesti raamatukogude konsortsiumi elektronkataloogis näitas, et umbes kolmveerand kõrgkooliõpikutena defineeritud raamatutest on võõrkeelsed, neist pool inglise keeles. Venekeelseid õpikuid on arvuliselt palju, kuid tõenäoliselt pole väga paljud neist enam aegumise tõttu kasutusel. Artikleid, mida üliõpilastel samuti lugeda tuleb, on soovitatava kirjanduse nimekirjas mitmeski keeles, valdab siiski inglise keel. Ülikooli raamatukogu kaudu saavad üliõpilased teha päringuid rahvusvahelises teadusajakirjade andmebaasis, mis koondab eelretsenseeritavaid, enamasti ingliskeelseid väljaandeid. Vestluses üliõpilasesinduse haridustoimkonna liikmetega selgus, et vene üliõpilased on mõne koha pealt koguni eelisolukorras: nimelt ilmub Venemaal rohkem ja ka odavamaid uusi õpikuid.

Vaatlesin Tartu Ülikooli koduleheküljel leidunud materjalide põhjal lähemalt politoloogia osakonda ja majandusteaduskonda. Politoloogia on uus distsipliin ja uus osakond ülikoolis, ühiskonna kirjeldamise ja mõtestamise seisukohalt oleks erakordselt oluline, et õppetöö käigus omandataks korralik mõisteaparaat. Kursuste kohustusliku ja soovitatava kirjanduse nimekirjades oli ülekaal siiski ingliskeelsetel artiklidel ja raamatutel (vt kiil all). Rahvusvahelise temaatika puhul on see arusaadavgi. Politoloogia osakonda külastavad sageli ka välislektorid, nende kursused on enamasti inglise keeles kuni teadmiste kontrollini välja. Politoloogia üliõpilastel tuleb õppeprotsessis pidevalt tõlkida, sest seminarid viiakse läbi eesti keeles ja see ei saa aine omandamist just hõlpsamaks muuta. Küsitletud üliõpilased kirjeldasid olukorda, kuidas poliitilise filosoofia seminaris vaste otsimine läks üle ümberjutustamiseks, "noh, mida Nietzsche mõtles selle sõna all". Õppejõu abiga saadi siiski jälle järje peale. Ühest küljest aitab selline tegevus algusest peale sisse elada inglise teaduskeelde, mis hilisema uurimistöo publitseerimisel kasuks tuleb. Teisest küljest jääb kahtlemata teatav mõistete ähmasus, mis toob mõistmisraskusi ja ei lase ainet täielikult omandada. Üliõpilaste sõnul peab inglise keele oskus päris hea olema, et osakonnas täiesti hakkama saada. Ja selles suhtes pole politoloogiaosakond tegelikult ainus, ka psühholoogia ja kommunikatsiooni üliõpilaste vastustest selgub, et loengule lisaks pakutav kirjandus on ingliskeelne ning päris üksmeelt ei ole ka kõigi terminite osas.

"Rahvusvaheliste suhete klassika" 64 allikat, 3 eestikeelset
"Eesti rahvusvaheline seisund ja välispoliitika" 12 nimetust, 11 eestikeelsed
"Vene välispoliitika" 5 ingliskeelset nimetust
"Postkommunistlikud Balti riigid" 10 ingliskeelset allikat
"Poliitika metodoloogia" 12 ingliskeelset allikat
"Classics in comparative politics" ingliskeelne magistriseminar
"Poliitiline sotsioloogia" 14 nimetust, 1 eestikeelne
"Sotsiaalsed liikumised" 1 ingliskeelne õpik
"Valimiskäitumine" 2 nimetust eesti, 1 inglise keeles
"Sissejuhatus Eesti ühiskonda ja poliitikasse" 13 nimetust, 2 vene, 1 inglise, 1 saksa keeles

Majandusteaduskond pälvis tähelepanu väga põhjaliku ja sealjuures avaliku materjalivalikuga teaduskonna koduleheküljel. Näiteks arstiteaduskonna leheküljel on materjalid parooliga kaitstud. Majandusteaduskonna kirjastamiskiirus ja -soov on Tartu Ülikooli teaduskondade seas ilmselt suurim, nii paber kandjatel kui Internetis. Põhjus on ilmselge, majandusteaduskonna kursustel käib väga palju üliõpilasi ka väljastpoolt teaduskonda.

(<http://www.mtk.ut.ee/?est/oppetoo/oppematerjalid>)

Ülespandud konspektide seas on nii esimese kui teise kirjaoskuse poolest väga erineval tasemel faile. Silmatorkavaid eksimusi õigekeelsuse vastu silma ei jäänud, tavalisi lohakusvigu muidugi oli (puuduvad tähed ja märgid). Tekstide üldiselt konspektiivne laad ei luba midagi väga põhjapanevat öelda ka stiili kohta. Ilmselt teatava terminoloogilise segaduse tõttu, millest on juba juttu olnud, on majandusteaduskonna tekstides sageli eestikeelse termini taga sulgudes kindluse mõttes ingliskeelne vaste. Ka oli ühes konspektis läbivalt juttu marketingiteooriast, kuigi kursuse nimi oli siiski eesti keeles, turundus. Sümpaatne on majandusteaduskonna koduleheküljel ka kirjalike tööde vormistamise juhend, kus muuhulgas öeldakse järgmist: "Kasutatav keel peab olema rangelt teaduslik. Slängi kasutamine, ajakirjanduslikud, populistlikud, käibe- ja ka poeetilised fraasid on uurimistöös sobimatud (näiteks väljendid nagu "...kellel on õnnestunud röntgeni järjekorras elama jääda, on meeldiv võimalus

surra operatsiooni enda järjekorras” ei ole kohased). Samuti tuleb vältida (üli)emotsionaalsete omadussõnade tarvitamist nähtuste või protsesside iseloomustamisel (näiteks: “... majanduslik olukord on lausa suurepärase”; “... hinnad tõusid maru kiiresti”). [...]Tuleb hoiduda **võõrkeelte liigsest mõjust** eestikeelsele tekstile.

Tõlkida tuleb lause mõtet, mitte üksikuid sõnu. Siinjuures tuleb silmas pidada, et eesti keele lausestruktuur erineb võõrkeelsete lausete struktuurist."

(<http://www.mtk.ut.ee/doc/KirTJuh.pdf>) Teadustöö kirjutamise juhendid koostatakse igas osakonnas eraldi, keeleküsimustes antakse nõu napilt, eelkõige teadusliku stiili saavutamise võimaluste koha pealt.

Mis keeles kirjutatakse. Valdavalt eesti keeles, välja arvatud nende loengukursuste eksamitel, kus õppejõud on välismaalt. Bakalaureusetööd on valdavas enamuses eestikeelsed, magistritöodes on inglise keelt juba rohkem ja doktoritööd, eriti täppis- ja loodusteaduste alal, kalduvad juba enamasti inglise keeles olema. (Kogumik “Haridus 2001”)

7. Õigusaktid.

Ülikooli õppekeele kohta leiab lause “Ülikooliseadusest”(RT I 1995, 12, 119). § 22 p-s 8 sätestatakse: “Ülikooli õppekeel on eesti keel. Muude keelte kasutuse otsustab ülikooli nõukogu.”

Tartu Ülikooli vastuvõtueeskirjast nähtub, et üliõpilaskandidaatidelt eeldatakse eesti keele oskust, v. a neilt üliõpilastelt, kes vahetusüliõpilastena viibivad Eestis vaid lühemat aega.

Tartu Ülikooli vastuvõtueeskiri

31. Sisseastumiseksamid toimuvad reeglina eesti keeles. Bakalaureuseõppesse kandideerimisel on vene õppekeelega kooli lõpetanud õigust sooritada sisseastumiseksamid vene keeles.

55. Välisüliõpilastelt ja väliskülalisüliõpilaskandidaatidelt, kes kandideerivad eesti keeles õpetatavatele erialadele, nõutakse eesti keele kirjaliku testi sooritamist. Eesti keele testi positiivseks soorituseks loetakse 60% maksimaalsest punktide arvust. Keeletesti ei nõuta väliskülalisüliõpilaseks kandideerijatel ning ülikooli eesti keele intensiivkursuse lõpueksami sooritanutelt.

56. Välisüliõpilaskandidaatidele, kes ei valda eesti keelt piisaval tasemel, et õppetöös osaleda, võimaldab keelekeskus enne erialale õppima asumist 1-2 semestri vältel tasulise eesti keele õppe.

<http://www.ut.ee/sisseastumine/vveeskiri.php>

Erandlikus olukorras on TÜ Narva Kolledž:

Kolledži õppekeeled on vene ja eesti keel. Eesti keeles toimub õppetööst üks kolmandik, see kindlustab, et kõik kolledži lõpetajad oskavad nõutaval tasemel eesti keelt. Õppeaeg kolledžis on 4-5 aastat. [...] Kokku õpib kolledžis üle 600 üliõpilase. Neist üle 80 protsendi on pärit Kirde-Eestist, kellest omakorda rohkem kui pooled Narvast. Umbes 10 protsenti kolledži üliõpilastest on lõpetanud eesti õppekeelega kooli.

<http://narva.ut.ee/eesti/uldinfo.htm>

Erakooli seaduses on õppekeelest juttu §-s 6: "(1) Erakooli põhikirjas märgitakse: [...]12) õppekeel ja asjaajamisekeel" (RT I 1998, 57, 859). Erakool,

ka erakõrgkool võib õppekeele seega vabalt valida. Välisriikide koolide filiaalid võivad Eestis tegutseda, kui riikide vahel on sõlmitud vastav kokkulepe, Rakenduskõrgkooliseaduse seaduse §-s 17, "Õppekeel" öeldakse:
"Rakenduskõrgkooli õppekeel on eesti keel. Teiste keelte kasutamise otsustab haridusminister."

8. Keelehoiakud

Küsitlesin kirjalikult õigusteaduse, avalikkussuhete ja teabekorralduse ning ajakirjanduse üliõpilaste rühmi, vestlesin arstiteaduskonna, avaliku halduse, politoloogia, psühholoogia, geograafia ja informaatika üliõpilastega. Esitasin järgmised küsimused. Hoiakutest annavad enam teada 1., 7. ja 8. küsimus. 9. punkti all palusin meelde tuletada ja kirja panna teemad, mis vastajatel keelega seoses veel meelde tulevad.

1. Kas korrektne emakeel on Teie jaoks tähtis?
2. Kas õppejõud on parandanud Teie eesti keelt? Kas kirjalike tööde hindamisel on arvestatud keelekasutust?
3. Mis keeles on õppematerjalid?
4. Missugune on õppematerjalide eesti keel?
5. Kas on õppeaineid, mida saab läbida vaid võõrkeeles? Millised ja miks?
6. Milline on õppejõudude eesti keel?
7. Kas on situatsioone, kus tunnete, et eesti keele väljendusvõimalustest jääb väheks? Kirjeldage neid. Mis keel siis esimesena pähe tuleb?
8. Millised on Teie arvates eesti keele tulevikuväljavaated, nii riigi, õiguse, teaduse kui kultuuri keelena?
9. Märkused ja tähelepanekud/ mis valmistab rõõmu, mis muret?

Esimesele küsimusele vastasid jaatavalt peaaegu kõik küsitletud, üks ajakirjandusüliõpilane arvas, et *“ei ma ei tähtsusta seda üle”*, teisedki kasutasid *mööndusi nagu “suhteliselt”, “üsna”, “enamvähem”*. Õigusteaduskonna üliõpilased seevastu olid väga korrektsuse poolt. *“Korrektne emakeel on ülitähtis, arvestades asjaolu, et eestlane identifitseerib end rahvusena esmajoones eesti keele läbi. Võõrkeelte õppimisel pole suurt väärtust, kui emakeel pole selge.” “Ilus eesti keele oskus käib ühe hea juristiga alati kaasas - vähemalt peaks sedaviisi olema.”*

Pikemalt seda küsimust kommenteerinute arvates on eriti tähtis avalik keelekasutus:

“Kõnekeeles pole nii oluline. Aga see, mis on trükitud või TV-s, raadios jne võiks olla korrektne. Häirib, kui ei ole.”

Seitsmes küsimus, kas eesti keelest ikka piisab, nii ühest jaatust enam ei pälvinud. Tagasihoidlikem vastus oli: *“Ei ole tegelikult selliseid situatsioone. Küll on hetki kui ei oska end eesti keeles väljendada ning siis kasutan inglise keelt, aga see tuleb juba sellest, et mina end väljendada ei oska, mitte eesti keele väljendusvõimaluste vähesusest.”* Oli neid, kellel selliseid situatsioone kunagi elus ette ei olnud tulnud. Kellel aga tuli, jagasid need kaheks: enamasti oli tegu situatsioonidega, kus otsiti emotsioonide väljenduseks mingit tugevat ütlust või ei osatud pakkuda täpset terminit. Siis oli esimene keel tavaliselt inglise, tallinlastel ka soome ja teatava üllatusena vene keel, eelkõige siis, kui südamest kiruda on vaja. *“Kui hirmus vihane olen, jääb eesti keelest sõimamisel väheks - vene keel. Muidu inglise keel, kompaktsemate väljendite tõttu.”* Inglise keele väljendite tabavust ja lühidust mainisid teisedki vastajad. *“Emotsioonide väljendamisel jääb küll vahel eesti keeles sõnadest puudu. Tavaliselt saab siis kasutada inglise keele sõnu, seda aga teatud seltskonnas.”*

Õigusteaduskonnas vähemalt ei tunta puudust erialaterminitest, see on mureks suhtekorraldusüliõpilastel.

“Inglise k väljenditega räägitakse vahel siis, kui ei osata neid eesti k tõlkida või kui see kõlab eesti k. kentsakalt. Erialases kõnepruugis peab vahel kasutama inglise k, sest osa mõisteid pole ametlikult ära tõlgitud ja ise ei tea täpselt tõlkida, sest ei tea, kas on tegu üheselt mõistetava terminiga.”

“Eks tuleb ikka ette, et mõni ingliskeelne sõna tuleb ennem meelde ja annab paremini edasi seda, mida tahan öelda. Näiteks minu erialal, mis on avalikkussuhted, pole eesti keeles veel kõigile erialastele sõnadele vasteid olemas, sama probleemi võib täheldada ka näiteks turunduses.”

“Vahel on ette tulnud küll, kui on raskusi õigete sõnade leidmisega, raske on ümber lülitada või polegi põhjust korrektset eesti keelt rääkida. Esimene keel, mis pähe tuleb on inglise keel, sest seda keelt valdan eesti keele järel kõige paremini ning inglise keele laene on meie keeles juba niikuinii väga palju, mistõttu vahel ei teagi eesti keelset vastet teatud terminitele.”

“Situatsioonid, kus on vaja kasutada mõnda erialaspetsiifilist terminit. Otstarbekam on kasutada ingliskeelset vastet, vältimaks kaheti mõistmist. Teine variant on lihtsas kõnekeeles mõnede väljendite puhul - ingliskeelne tuleb lihtsalt kiiremini meelde ja näib ka vahest adekvaatsem.”

Ajakirjandusüliõpilased ei olnud rahul arvutikeelega:

“Arvutialaste vestluste puhul jääb eesti keelest väheseks.”

“Pidev laensõnade kasutamine võib muutuda häirivaks, kuid eesti keelest on suhteliselt tobedad ja harjumatud (näit arvutimaailmas).”

“Ei, kuid vahest IT-terminoloogiat kasutades on soov kasutada inglise keelt, kuna sealne terminoloogia on enamlevinud ja tänu sellele ka arusaadav paljudele.” “Arvutialast juttu vist ei saagi päris eesti keeles rääkida. Siis tuleb inglise keel appi võtta. Tavaliselt ongi nii, et ingl. keelest saab nn. asendussõnu. Aga venelastega ei saa ka ainult eesti keeles räägitud.” (Sellel kursusel õpib paralleelselt ka viis vene rahvusest üliõpilast, keda küsitlesin suuliselt eraldi. kk) Kaheksas küsimus andis teatava pildi sellest, missugune mulje on keele tuleviku alastest avalikest diskussioonidest üliõpilastele jäänud. Arvamused, mis ei puuduta just oma erialakeele tulevikku, on tõenäoliselt kujundatud meedia ja ilmselt ka emakeeleõpetajate mõjul.

Suhte- ja teabekorralduse üliõpilased esinesid üldiselt positiivsemate stsenaariumidega.

Kaalutud ja aruka vastuse annab suhtekorralduse II aasta üliõpilane: *“Ma usun, et praegune olukord pole kõige hullem. Ilmselt on loogiline, et selles situatsioonis, kus me oleme, nii palju laene kasutatakse. Eesti keele positsiooni tugevnemisele ehk aitab kaasa selle tähtsuse rõhutamine erinevate valdkondade juhtivate inimeste poolt, samuti erialakeelte sõnavara loomine.”*

Teaduskeele tulevik aga kõigis siiski optimismi ei ärata:

“Kõige keerulisem on ilmselt teaduskeelena, sest palju tuleb juurde keerulisi võõrkeelseid termineid, mida on keeruline tõlkida ja kergem on üle minna võõrkeelele, sest eestikeelseid teadustöid maailmas ju ei mõisteta. Riigi, õiguse ja kultuurikeelena eesti keel kindlasti säilib veel pikka aega, kuid toimub palju muutusi võõrkeelte (eelkõige inglise keele) mõjutusel.”

“Kindlasti asutakse teadusharude arenedes põhilisi termineid ka eesti keelde tõlkima. Eesti keele ülemaailmne levimine on siiski ebatõenäoline.”

“Usun, et eesti keel ei kao kuhugi, probleemiks on aga minu arvates see, et paljudel ülikoolis õpetatavatel uutel erialadel kohustuslik kirjandus on inglise ja saksa keeles. Samuti ei suudeta leida vasteid ingl. keelsetele erialastele väljenditele.”

“Teaduskeelena on eesti keel suuresti ohus. Välismaine õppekirjandus avaldab sõnavarale/keelekasutusele suurt mõju. Riigikeelena on eesti keele positsioon

siiski küllalt tugev. Kultuurikeelena teeb eesti keel siiski läbi palju muutusi..

Globaliseerumine jms”

Siiski peetakse eesti keelt muutumis- ja arenemisvõimeliseks, nii et ka võõr mõju alla neelatakse.

“Ma päris hästi ei usu seda laialt levinud arvamust, et eesti keelt saab varsti kõneleda vaid oma vanaemaga. Küll aga täieneb eesti keel pidevalt muude võõrkeelte alusel.”

“No minu arvates on ees suur kõnekeele levik ja ingliskeelsete väljendite ülevõtmine. Ühest küljest meilikultuuri tõttu ja teiselt poolt just üldise globaliseerumise ja uute sõnade puudumise tõttu (just vasted ingliskeelsetele terminitele) Samas on muutused riigi ja õiguse vallas väiksemad, kui teaduse ja kultuuri vallas. Teaduses tänu eriala arengule ja kultuuris tänu kõnekeelsusele. Samas on ka riigi ja õiguse keel arenev, kuid kindlasti aeglasemalt (traditsioonid ja nii)”

“Kui tegeletakse süstemaatilisemalt uute terminite eestistamisega, siis kindlasti säilitab eesti keel oma tähtsuse ka õigus- ja teaduskeelena.”

Ajakirjandusüliõpilased pole sugugi nii ühel meelel, mõni on aga täiesti ükskõikne. *“Ausalt - üldse ei huvita. EU toob niikuinii muud toredad asjaajamisekeeled ning üks siis riik armsalt lõmitab nagu vaja on. Muidu erilist jama pole, eks keeleteadlased võitle edasi, et kultuur säiliks ja amerikaniseerumist kõnes poleks.”*

Mitmes vastuses on välja toodud ka vene keele positsiooni küsimus: *“Riigi - püsib kindlalt, kuid ähvardab kaks riigikeelt; õiguse - ei näe olulisi muutusi; teaduse - palju teadust tehakse lihtsalt inglise keeles, kuid eesti keel on enamasti selleks piisav; kultuuri - kui midagi ette ei võeta, tuleb ingliskeelseid väljendeid üha rohkem kasutusele.”*

“Riigikeelena jääb eesti keel arvatavasti domineerima, kuid selle kõrvale tõuseb kindlasti vene keel teise riigikeelena. Õigus- ja teaduskeel on üsna välja kujunenud ja areneb veelgi tänu akadeemikutele. Kultuurikeel võtab veel rohkem üle laensõnu inglise keelest või ka teistest võõrkeeltest.”

Rohkem informeeritud arvamus, samuti ajakirjandusüliõpilaselt: *“Riigi kohalt vaadates näib, et emakeele kaitseks on päris palju tehtud, kavandatav keelestrateegia jm. Õigus - ei ole pädev. Teadus - teatud sund on küll inglise*

keele suhtes, st tuleb inglise keeles kirjutada. Kultuur - usun kirjakeele arengusse.”

Õigusteaduskonnas on nii optimiste kui pessimiste, esimesi siiski rohkem.

Tulevase elukutse värvitud stiilinäide õigusteaduse üliõpilaselt:

“Eesti keele väljavaated riigikeelena on puhtalt keele- ja kultuuripoliitika pärusmaa, siiski ei usu, et aktuaalseks muutunud vene keele teise riigikeelena sisseviimine oleks Eestis reaalne ja vajalik. Õiguse ja teaduse osas on eesti keele perspektiiv küllaltki positiivne, kuna leidub hulgaliselt neid, kes selle nimel on valmis tulle minema. Kultuuri valdkonnas ei oska seisukohta võtta. Kui silmas pidada massikultuuri, on juba praegu märgatavad amerikaniseerumise tulemused.”

Huvi pakuvad õigusteaduskonna üliõpilaste vaated oma erialakeelele ja selle perspektiividele. *“Rääkides eesti õiguskeelest, tuleb loomulikult silmas pidada, et see ei muutuks liiga keeruliseks, nii et ka juristikvalifikatsioonita inimesed sellest suure vaevata aru saaksid. Leian, et nii riigikeelena, kui ka kultuuri keelena jääb eesti keel püsima, kuna vaevalt eesti keel kui meie kultuuri alustala teiste keelte poolt ohustatud on. Teaduses siiski võib mingil määral ette kujutada, et ka teised keeled tulevad mängu, aga see võib olla ka minu puhtalt subjektiivne arvamus, kuna pole teaduse vallaga niivõrd palju lihtsalt kokku puutunud.”*

“Riigikeelena peaks eesti keele seisund püsima suhteliselt tugevana vähemalt niikaua, kui leidub inimesi, kes selle rääkimist oluliseks peavad. Viimased seadusemuudatused ei tohiks siin olulisi muutusi tuua. Õiguskeelena, nagu juba mainitud, üritatakse viimasel ajal neile probleemidele tähelepanu pöörata, mis keelekasutust puudutavad. Samuti üritatakse seadustes vältida võõrsõnu ning võõrapäraseid konstruktsioone, mis alati võib-olla välja ei tule.”

“Suhtun optimistlikult eesti keele väljavaadetes riigikeelena. Eesti keel ei hääbu, kuni eesti rahvas ei kao. Teaduskeelena kasutatakse palju võõrkeelt juba praegu. Rahvusvahelise teaduskoostöö huvides on see paratamatu. Õiguse ja kultuuri keelena on eesti keele väljavaated aga head.”

Pessimistlikumad märgivad võõrkeelte survet ja rahvusluse kadu: *“Väljavaated on seoses Euroopa Liiduga inglise keele veelgi suurenev pealetung, ehk ka saksa keele ja prantsuse keele osatähtsuse kasv ja kindlasti ei jõua eestlased oma terminite juurutle(?)misega järele. Peale tulev põlvkond on läänemeelne ja*

nemad eriti ehk eestlusele (ja seeläbi keelele) tähelepanu ei pööra. Meilimine (ehk kiire ja mõtlematu keelekasutus arvutis) mõjub õigekeelsusele laostavalt.”

Radikaalne lahendus muulaste keeleoskuse probleemile tuleb samuti vastusena 8.

küsimusele: *“Jääb püsima, kui kaotada venekeelsed keskkoolid ning kõrghariduse omandamine peaks olema võimalik vaid riigikeeles.”*

Üheksanda punkti all mainiti kõige rohkem seda, et lohakus ja keelevead meedias häirivad, samuti allaandmist võõrkeelte survele.

“Muret valmistab keelekasutuse lohakus - järjest vähem pööratakse minu arvates tähelepanu korrektssele õigekeele kasutusele eelkõige ajakirjanduses.”

“Muret valmistab see, et keelde on imbunud palju tarbetuid võõrlaene, ning see, et eesti keelt ei osata piisavalt väärtustada; inglise keelt peetakse prestiizhikamaks.”

“Eesti keel on ju ilus. Miks siis nii palju inglise keelt? Mõni reklaamgi on juba puhtalt ingliskeelne. See ei ole ju õigustatud. Kahju on kuulda, kuidas eesti lauljad väidavad, et eesti keeles laulda ei saa. See on ju nonsenss!”

“Ma arvan, et liigsageli kasutatakse mõttetuid laene ja modifikatsioone võõrkeeltest kas lihtsalt oskamatuses või tarbetust efektsusetuolusest. Head meelt teeb see, et palju uut juhtimisalast kirjandust on eesti keelde tõlgitud, aga samas häirib väga nendes raamatutes (n. "Piisoni lend") üks-ühele tõlgitud väljendid. Need on tavaliselt kohmakad ja üldjuhul pole probleem selles, et pole eestikeelset väljendit. Ma arvan, et keeleteadlased võiksid erinevate elualade juhtivate tegelastega koostööd teha ja sõnavara luua ning arendada.”

Muulaste eesti keele osk(amat)use pärast muretsevad ajakirjandusüliõpilased:

“Muret valmistab põhiliselt fakt, et Eesti võõrkeelne elanikkond suures osas eesti keelt ei valda.” “Tegelikult on olukord vist päris masendav. Isegi Tartus on poode, kus on müüjatariks umbkeelne näitsik. Ja peale vene keele tungib peale veel inglise keel. Võru keelt ei räägi enam keegi.”

Keele arengu ja hoolde küsimustest teadlikke vastajaid leidub nii juura kui ajakirjanduse üliõpilaste seas:

“Õigusteadust õppiva inimesena pean ütleva, et õiguskeel on äärmiselt ebahühtlane ja süsteemselt läbi töötamata. Filoloogid võiks olla seadusandlikku protsessi aktiivsemalt kaasatud.”

“Igasugune areng on hea. Keel peabki ju arenema, isegi kui see areng toimub laensõnade kaudu.”

“Rohkem muret kui rõõmu, ruumi vähe (käekiri suur), et kõik kirja panna. Rõõmu teeb osade entusiastide suur töö keele kaitsmisel ja arendamisel. Hea, et lõpuks pööratakse tähelepanu nt. IT-terminoloogiale, et pööratakse tähelepanu eesti keele õpetamisele Eestis elavatele välismaalastele; et ametiasutustes on üha enam võimalik suhelda eesti keeles.”

9. Kasutatav kirjakeele kvaliteet

9.1 ankeedivastustest

Üliõpilased on õppejõudude ja õppevahendite keelega enamasti rahul. On küll üksikuid, kellele teeb muret õppejõudude kalduvus kõnekeelsusse, sagedasem on etteheide, et tekstid on liiga keerulised, võõrsõnarahked, laused pikad ja raskesti mõistetavad. Tõlgitud õppematerjalidele heidetakse ette raskepärasust, algkeele lausete ja sõnade üks-ühele ülevõtmist. Konspektidest leiab lohakus- ja trükivigu.

9.2 Õppejõud üliõpilaste keelest

Õppejõud on paraku üliõpilaste keeleoskusest märksa kehvemal arvamisel. Eesti keele õppetooli õppejõud, kes õpetavad suulise ja kirjaliku väljenduse oskusi, kinnitavad kui ühest suust, et tase on alla käinud. Põhjusena tuuakse eelkõige seda, et ülikoolis võib nüüd raha eest õppida ka märksa kesisemate võimetega inimesi, aga ka seda, et emakeeleõpetus koolis ei kindlusta sugugi, et gümnaasiumilõpetaja kirjutada oskab. Ankeedis esitatud küsimustele on vastatud, et üldjuhul õppejõud keelevigu ei paranda, või kui parandab, siis hinnat see ei mõjuta. Erandiks on mõned meedia ja kommunikatsiooni õppejõud, kes võtavad keelevea eest punkte maha.

9.3 Õigusteaduskonna üliõpilastööde keeleline analüüs

Lähemalt olen analüüsinud on õigusteaduse üliõpilastöid ja seda õigusteaduskonna dekaani palvel, tõsi küll, juba neli aastat tagasi. Olen sest ajast saadik õigusteaduskonnas eesti keele kursust lugenud ja võin kinnitada, et olukord ei ole oluliselt muutunud. Analüüsi esitan lühendatult.

Analüüsitud on kahte magistritööd, kolme bakalaureusetööd (neist üks venekeelne), kolme kursusetööd. Kirjutajate keeleoskus oli väga erinev. Oli bakalaureusetöö, mille retsensioonis oli õppejõud märkinud: “Retsensent ei ole pidanud enda ülesandeks töös esinevate mitmete kirjavigade leidmist ja neile osundamist.” Oli referatiivse loomuga kursusetöö, mis vigade hulga ja mitmekesisusega tõesti jahmatama pani. Oli ladus ja esseistlik õigluse kontseptsioone käsitlev magistritöö, millest oleks saanud haarava raadiojärrejutu või loengusarja, sest kasutatud retoorilised võtted olid pigem kõnele omased. Venekeelse bakalaureusetöö eestikeelset resümeeid lugesin huviga, ka muust

rahvusest Tartu Ülikooli lõpetanud jurist peaks olema riigikeeleoskuse poolest väga kõrgel tasemel, et eestikeelses keskkonnas hakkama saada. Ja lõpuks siis paar n-ö tavalist tööd, kus muidu korralikus tekstis võis ette tulla hämmastavaid libastusi, mis süvendasid muljet üldisest ebakindlusest, millest lähemalt allpool.

Tegelikult tulekski igale autorile läheneda eraldi, analüüsida seitsme (tulevase) juristi isiklikku keelekasutust, kuid tõenäoliselt on mõttekam siiski üldistada üritada. Seetõttu ei hakka ma ka kõiki töödest välja kirjutatud näiteid ära tooma, vaid piirdun tüüpilisemate eksimustega.

Pisut nukraks tegi, et õigusteaduse üliõpilaste töödes võis kohata nii ränki õigekeelsuslikke eksimusi. Kõike ei saa ajada lohakuse või kiirustamise või unustamise kraesse, eeldame ju, et keskhariduse üks komponent on kindel ja ladus eneseväljendusoskus, kõnelemata õigekirjast, ja et see oskus tuleb üliõpilasega kõrgkooli kaasa. Riigieksamikirjandi tulemused on selle illusiooni purustanud ja üliõpilaskandidaatide emakeele tase, millest seni räägiti isekeskis kõrgkoolide vastuvõtukomisjonides, on seoses üldise käraga riigieksamite korralduse ümber jõudnud avalikkuse ette. Ülikoolides tehti omad järeldused juba varem ja vaatamata protestile, et kõrgkool pole keskhariduse vigade parandamise koht, on õigekeelsus ja väljendusoskus siiski lülitatud mitme eriala kohustuslike õppeainete hulka, nii ka õigusteaduskonnas alates 1993. aastast. Olen veendunud, et praeguses mahus on eesti õigekeelsuse ja väljendusoskuse kursus hea neile, kel keskkoolist saadud korralik põhi all. Kahjuks pole kõigil nii hästi läinud ja üliõpilaste keeleteadmised on tõesti erinevad. Kas kaaluda kursuse algul testimise võimalust, et üliõpilased siis taseme järgi rühmadeks jaotada? Üliõpilasi võetakse vastu järjest rohkem ja õppevormigi on võimalik valida - päevane õpe, avatud ülikool, täienduskoolitus. Praegu ei ole Tartu Ülikooli juuradiplom veel alati ka korraliku keelekasutuse tõend. Keeleõpet tuleks diferentseerida.

Mul on tunne (ja see vajaks kindlasti kontrollimist, kasvõi üliõpilasi küsitledes), et keskkooli arutlevate kirjandite ja referaatide juurest ülikooli kursuse- ja bakalaureusetööde juurde on suurem samm, kui mõni üliõpilane üksi astuda jõuab. Sellega tahan öelda, et kui oma väljenduses veel ebakindlale noorele inimesele langeb kaela õigusteadusealase õppekirjanduse ja seaduste laam, mille

reprodutseerimist temalt eksamil ja iseseisva töö käigus nõutakse, läheb ta kergema vastupanu teed ja koostab oma tekstid allikate tükkidest, mida ühendab käepäraste sidesõnade ja verbide olema/omama abil. Seejuures on ta ilmselt veendunud, et tegemist on erialakeelega, milles kehtivad erinõuded. Õiguskeeles 4/95 loetleb Krista Kerge õiguskeele vahendid: eesti ühiskeele (neutraalne) sõnavara; õigusterminid; reguleeritavate valdkondade terminid; *tänapäeva eesti kirjakeele grammatika*. Üliõpilaste töid lugedes aga kippusid lausekonstruktsioonid teinekord kaela murdma ja ortograafiavigu oli igast valdkonnast. Lahendust näen siin ainult õiguskeelekeskkonna kui terviku muutumises, aga aitaks ka erialaõppejõudude suurem kriitilisus. Pööraselt vigane kursusetöö oli ometi “heaga” hinnatud, sealjuures sõnastus lausa takistas lugemist. Üliõpilasi on palju, õppejõududel ei jätkuks küllap jõudu sisu hindamise kõrval ka teksti kohta arvamust avaldada. Oluliseks tuleb seda siiski pidada, sest tulevases tööelus on tekstid juristi töö sisend ja väljund; vahend ja eesmärk.

Eraldi tuleb ära märkida see, et üliõpilaste kasutatud allikad on suures osas võõrkeelsed. Suutmatus oma tekstis distantseeruda allikate keelekasutusest annab tulemuseks suure ja väikese algustähe vead, võõrsõnade ja võõrnimede väärkujud, sõnade järjekorra silmatorkava võõrapärasuse, kummalised sõnad. Ometi on ju vähemasti ortograafia-alaseid abivahendeid kerge kätte saada! Võõrkeelsetest allikatest ei pääse me ilmselt iial, kuidas siis pidevalt meelde tuletada, et eesti keel ei ole eesti sõnadega võõrkeel? Töödest leitud laused lasevad ennast suurema vaevata tagasi tõlkida: “Erilist kohta omavad föderaalkohtu süsteemis USA jurisdiktsiooni alla kuuluvad territooriumid-Guam, Virginia saared ja Puerto-Rico, millel puuduvad osariigi õigused.” (pro Eriline koht föderaalkohtute süsteemis on USA jurisdiktsiooni alla kuuluvatel territooriumidel, millel puuduvad osariigi õigused: Guam, Neitsisaared ja Puerto Rico.) Või selline: “... ei saa keegi printsiipe disainida vastavalt isiklikele huvidele.” (pro “... ei saa keegi põhimõtteid kehtestada/kujundada isiklikest huvidest lähtuvalt.”)

9.3.1 Stiilist

Üliõpilased peaksid teaduslike tööde vormistamisel järgima teadusliku stiili või vähemalt korraliku tarbestiili nõudeid. Lühidalt nendest. Tarbestiili all mõistame seda, et tekstide keel ja ülesehitus on järjekindel, ilmekas, ühtne, selge, dünaamiline, tihe, sujuv ja normidest kinnipidav. Normide all peame silmas nii õigekeelsust kui teaduslikule tekstile esitatavaid vorminõudeid.

Järjekindlus. Teksti osad (sõnad lauses, laused lõigus, lõigud peatükis, peatükis kogu uurimistöös) olgu loogilises järjekorras. Mõte peab liikuma eeldustelt järeldustele, tekst peab olema liigendatud mõttekalt, ei tohiks hüpata ühelt asjalt teisele. Just läbimõeldusest on kursuse- ja bakalaureusetöodes vajaka, sageli on referatiivse iseloomuga töödes lihtsalt allikatest leitud faktid ritta seatud. Mida rohkem analüüsiga süvitsi minnakse, seda keerulisemaks muutuvad seosed fraaside vahel, seda raskem on lugejal järje peale saada, mis millega kokku käib. Järgmises tekstikatkes on lõigud ebaloogilises järjekorras ja sõnastuse üldine kohmakus loob ohtralt väärseoseid ('kohus välisluure asjus', 'telefonikõnelused rahvusliku julgeoleku huvides'):

Teine kohus on väga spetsiifiline - telefonikõneluste pealtkuulamise kohus välisluure asjus. Kohus võtab vastu otsuseid lubada justiitsministri palvel kuulata pealt telefonikõnelusi rahvusliku julgeoleku huvides.

Jälitustegevuse seaduse alusel annab Eestis telefonikõneluste pealtkuulamiseks loa politseile või kaitsepolitseile Tallinna halduskohtu esimees.

Eelpool nimetatud kohtunike aasta palk 1994. a. oli 133 600 \$.

Parandatud versioon: "USAs on erikohus, kes justiitsministri palvel otsustab, kas rahvusliku julgeoleku huvides võib kellegi telefonikõnesid pealt kuulata; Eestis annab telefonikõnede pealtkuulamiseks politseile või kaitsepolitseile loa Tallinna halduskohtu esimees." Aastapalga küsimust võiks käsitleda hoopis eraldi alapeatükis "Kohtunike töötasu", kui see autorile nii oluline tundub.

Sujuvus, sidusus. Tekst peab edenema, samal ajal ei tohiks silme eest kaduda terviklikkus. Võib-olla pisut liiga seebiooperlik on järgmine üleminek:

"Seepärast pühendabki Rawls enamuse oma energiast just selle efektiivsuse tõestamiseks, mida asume lähemalt vaatlema järgmises peatükis. Enne aga..."

Järgmises lauses on liigne 'ka', mis tekitab lause loogikas väikese lühiühenduse: "Lähtudes toodud faktidest võib järeldada, et hoolimata kuritegude hulga kasvust, on suurenenud ka nende avastamise protsent." Protsent võiks pigem tõusta kui suurened, kuid põhiline mure on terminiga 'kuritegude avastamine'. Ei ole selgelt näha, et avastamine tähendab tõesti kurjategija kindlakstegemist ja süüdistuse esitamist. Võtab aega, kuni harjud. Aga kas peaks harjuma?

Tihedus ja dünaamilisus. Täiendid ja määrused peavad lisama *vajalikku* infot.

Liiga sageli leiab veel täitesõnu 'praktiliselt', 'problemaatiliselt', 'antud'.

Ülekuhjatud lausetesse takerdub lugeja sageli, sest mõttele tuleb sõlm sisse.

Tegusõnadest, mis peaksid olema teksti n-ö liikumapanevaks jõuks, on üliõpilased eelistanud tavalisimaid ja sagedasimaid: *olema, omama, teostama*, uue lemmikuna paistis silma *loomama*.

Omama-verbiga liialdatakse indoeuroopa keelte eeskujul muidugi eriti tublisti:

"I. Brownlie lisab subjekti mõiste määratlemisel õiguste ja kohustuste kandmise võimele ka tingimuse, et rahvusvahelise õiguse subjekt peab omama võimalust esitada rahvusvahelis-õiguslikke nõudeid, samuti võimalust sõlmida rahvusvahelises õiguses kehtivaid rahvusvahelisi lepinguid ja peab omama privileege ja immunitete teiste riikide jurisdiktsioonide suhtes." Variant: "I. Brownlie lisab subjekti määratlemisel võimele kanda õigusi ja kohustusi ka tingimuse, et rahvusvahelise õiguse subjekt peab olema võimalus esitada rahvusvahelis-õiguslikke nõudeid, samuti peab tal olema võimalus sõlmida rahvusvahelises õiguses kehtivaid rahvusvahelisi lepinguid; tal peavad olema privileegid ja immunitet teiste riikide jurisdiktsioonide suhtes."

Tühjad tegusõnad nõuavad enda kõrvale midagi sisulist, esimene, mis kohe kätte juhtub, on mõni mine-vorm. Ei taha sugugi väita, et kõik teonimed tuleb välja rookida, aga 'jälgimise teostamise' puhul peaks küll kirjutaja peas häirekell lööma hakkama.

Täpne peab olema - vältida tuleb üleütlust, moefraase, liigseid sõnu üldse.

Kuigi keegi pole öelnud, et teadus peab kuiv ja igav olema, tekkis siiski tõrkeid õigluse teooriaid tutvustava magistritöö lugemisel. Tuleb tunnistada, et kirjutaja isik hakkas varjutama teemat. Laused nagu "Kas see pole aga väike demagoogia?" või "Shokk ongi vast üsna hea sõna iseloomustamiseks seda kriitika tulva, mis järgnes Nozicki teose avaldamisele. Vürtsi lisas kahtlemata ka see, et

tegemist oli Rawlsi enda õpilase ja ainult 36-aastase mehega.” või “Nõnda siis tänapäevalgi ei pääse temast üle ega ümber ükski, kes kipub õigluse teemal sõna võtma.” oleksid teadusliku stiili seisukohast lubamatud, aga otseselt pahaks ei saa sellist isikupärast väljendust ju panna.

Üks sõna mitmes tähenduses (seejuures tekstis küllaltki lähestikku) ei tohiks täpses tekstis ette tulla. Moment võib tähendada aega: “Rahvusvaheliste lepingute normid muutuvad Eesti õigussüsteemi osaks nende jõustumise momendist Eesti suhtes.” Kuid mitte alati: “Peatüki lõpus pööratakse tähelepanu ka Eestit puudutavatele õigusajaloolistele ja õiguspoliitilistele momentidele.”

Selgus ja ühtsus. Kui sissejuhatuses suudetakse enamasti olla asja juures ja oma teemakäsitluse põhipunktid vajaliku selgusega kirja panna, siis analüüsisosas võib järg käest kaduda nii kirjutajal kui lugejal. “Samuti on monistliku lähenemisega riikides võimalik tuua siseriiklikku õigussüsteemi rahvusvahelise õiguse norme, mis riiki rahvusvahelis-õiguslikult ei seo - neile viidatakse või need normid transformeeritakse (viidata või transformeerida võib ka rahvusvahelise õiguse norme, mis riiki seovad, kuid kui sellised normid on juba osa siseriiklikust õigusest, ei oma täiendav viitamine või transformeerimine mõju nende normide õigusjõule - küll aga võib olla aluseks tõlgendamisele või muul moel mõjutada rahvusvahelise õiguse normide kohaldamist).” Iseenesest korrektne, aga kas on mõtet kogu infot ühte lausesse pressida?

9.3.2 Vigu ja ebaõnnestumisi

9.3.2.1 Õigekeelsus

Ei olnud reeglit, mille vastu poleks eksitud. Ei olnud kahjuks ka ühtegi tööd, mis oleks täiesti veatu olnud. Kui muud ei leidnud, siis mõni koma oli ikka puudu või üle; mõni võõrsõna ikka viltu läinud. Kui mõelda, et tavaliselt kirjutavad üliõpilased töid hirmsa kiirusega, et tähtajaks valmis saada, on selge, et õigekiri on viimane, mille peale mõelda jaksab. Ortograafia poolest muidu laitmatu rahvusvahelise õiguse alases töös oli järjekindlusetu suure ja väikese algustähe kasutus, kirjavahemärgid ei olnud alati õiges kohas ja mõistmisel abiks.

Häälikuortograafia ja vigased sõnavormid. Tavalised võõrsõnaeksimused: konstanteerima, standartne, psüühiline, professionaalne/proffessionaalne, rahalis-finansiline, privileeritud, differentseerimine. Mõnikord on kirjutatud õigesti, mõnikord mitte, eks ole seegi märk sellest, et üliõpilased ei ole endas

kindlad. Š asemel on õiglusealases magistritöös järjekindlalt sh. Leidsin küll ühest teisest tööst š-gi, kuid kahjuks sõnast, milles seda sugugi vaja pole: rešümee. Viimane tundub üldse raske sõna olevat, sest riigikohtuniku retsensioonis ühele bakalaureusetööle leidsin variandi rezümee. Hooletuse tulemus on järe^lvalve/järelevalve, järe^lvaataja/järele^lvaataja vaheldumine töö piires, tõsi, põhjuseks võib olla II maailmasõja eelsete allikate parafraseerimine koos tollase keelekasutusega. “Igal juhul tuleb nentida, et mõisteid “õiglus” ja “võrdsus” on kaunis raske suhtestada.” ÕS annab ‘suhestama’.

USA kohtusüsteemi kirjeldavas töös tekitasid kohe muremõtteid nimekujud Maen’i osariik, Delaver, Põhja ja Lõuna Carolina, Lääne Virginia, Mississippi, Minnesota, Wouming, Visconsin, San-Fransisco, New-York, Virginia saared (pro Neitsisaared). Ilmselge põhjus leidus kasutatud kirjanduse nimekirjas - allikad olid venekeelsed ja õigeid vorme polnud inimene vaevunud üles otsima.

Lühendi interpunktsioon. Kõigub tööde piires, osaliselt tegijate hooletusest, osalt teadmatuses: ühes töös on nõ, vt./vt, ptk/ptk.,jt, k.a., s.h. - märk sellest, et lihtne reegel on kas teadmata või ei peeta piasija nagu punkti peale mõtlemist oluliseks.

Lühend asendab ühes lauses sõna mitut vormi, ebasoovitav poolt-konstruksioon: “Noorukite kriminaalkuritegusid (s.o. noorukid 14.a. kuni üks päev enne 18.a. täitumist või täiskasvanud 18.a. kuni üks päev enne 21.a. täitumist) menetletakse noorte ja noortekaitsekolleegiumi poolt.” “Noorte ja noortekaitsekolleegium menetleb noorukite (vanuses 14–17 eluaastat) ja täiskasvanute (vanuses 18–20 eluaastat) kriminaalkuritegusid.”

Kokku-lahkukirjutamine. Tavalised on eksimused ühend- ja väljendverbide vormides. “Sageli ei ole ka otstarbekas, lähtudes elulistest asjaoludest, isikut kahtlustatavana kinnipidada.”

“...kui kahtlustatav pärast süüteo korda saatmist on teinud katsed põgeneda või on põgenenud oma elukohast;”

Eksitud on liitsõnade moodustamise reeglite vastu, õigemini, liitsõnad on jäetud moodustamata: “Siia alla kuuluvad näiteks:

föderaalne kaubandus agentuur

Rahvuslik töösuhete juhatus

territoriaal kohtud

spetsiaalsed kohtud (pretensiooni-, tolli-, maksu-, patendi kohtud)

sõja kohtud.”

“Tänapäeval on pretsedendi õiguse kõrval tõusnud kirjutatud õiguse osatähtsus.” (Sõnastuski pole selles lauses kõige õnnestunud!)

Numbrite õigekiri. “Tolleaegsete seisukohtade järgi peeti suguliselt mitteküpseks isikut, kes oli noorem kui 18-aastat; ... sätestati kriminaalvastutus alates 14-eluaastast.” “Peakohunik jääb ametisse 7 aastaks, kuid ta ei saa olla selles ametis, kui ta ületab 70-aasta vanuse piiri.” Peaks olema. “Tollaste seisukohtade järgi peeti suguliselt mitteküpseks nooremat kui 18aastast isikut; sätestati kriminaalvastutus alates 14. eluaastast.” “Peakohunik jääb ametisse seitsmeks aastaks, kuid ta peab ametist lahkuma, kui saab 70aastaseks.”

Interpunktsoonivead. Kõiki komavigu ei ole mõtet üles lugema hakata, mõned näited siiski. “Rahvusvahelise õiguse imperatiivnormid, mis muu hulgas keelavad näiteks orjakaubanduse, genotsiidi, piraatluse jne, võivad omada toimet ka siseriiklike subjektide käitumise reguleerimisel.”

Puuduv kirjavahemärk toob kaasa ebaloogilisuse: “See õigus puudub kahtlustatavatel kes: 1) on alaealised_kuni nende täisealiseks saamiseni;” Tõsi, alaealised on alaealised täisealiseks saamiseni.

Järgmise lause puhul aitab ainult ümbersõnastamine, igal juhul on koma üleliigne ‘teostatavate’ ja ‘subjektiivsete’ vahel: “Riigid võivad aga kokku leppida isikutele erilise, sõltumatult siseriiklikust õigusest, rahvusvahelise õiguse alusel teostatavate, subjektiivsete õiguste andmises.” Proovin parandada, aga pole seejuures tulemuses kindel, sest ei tea, mida autori lause täpselt tähendab. “Riigid võivad kokkuleppeliselt anda isikutele erilisi rahvusvahelisele õigusele toetuvaid subjektiivseid õigusi, mis ei sõltu siseriiklikust õigusest/ pole seotud siseriikliku õigusega.”

Tsitaatsõnad. Tüvevokaal peaks siiski jutumärkide sisse mahtuma: “Kuidas siis “*fairness*”i määratleda?” Tõlkimise-refereerimise käigus on kadunud selge vastavus prantsuse termini ja seletuse vahel: “Ülima sotsiaalse väärtusena rõhutati võrdsust (*egalitaire*) ning kõik ebavõrdsused kuulutati lubamatuks.” (Võrdsus on *égalité*.) Järjekindlalt on valesti kirjutatud Verfassung rahvusvahelise õiguse alase bakalaureusetöö kasutatud allikate nimekirjas. Korduv viga on ilmselt tekstitöötuse võimaldatud kopeerimise süü. Kui ükskord juba “Die Verfassung der EG-Mitgliedstaaten, 3. Auflage” sisse tipitud, saab seda vähese vaevaga tõsta sinna, kuhu vaja. Kahjuks vigaselt, nagu nimetatud.

9.3.2.2 Käände- ja kaassõnarektsioon

Miks on järgmises lauses osasihitis? “Rahvusvahelise õiguse järgi võiks põhiseadust rikkuval viisil sõlmitud välislepinguid lugeda kehtetuks.”

Miks on järgmises lauses üldse sihitis? ‘Ühinema’ ei ole transitiiivne verb. “Küll aga on üksikakti alusel (Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsusega) jõustatud rahvusvahelisi lepinguid enne kehtiva põhiseaduse jõustumist (s.t. enne 29. juunit 1992). Sellised on näiteks Eesti Vabariigi Ülemnõukogu 26. septembri 1991. a. otsuse “Eesti Vabariigi ühinemisest rahvusvaheliste lepingutega, mille depositaariks on ÜRO peasekretär” (RT 1991, 35, 428) alusel ühinetud 28 rahvusvaheliseks suhtlemiseks esmavajalikku ning inimõigustealast konventsiooni, samuti Ülemnõukogu 20. augusti 1992. a. otsuse (Riigi Teatajas avaldamata) alusel ühinetud 1946. a. Genfi humanitaarõiguse konventsioonid ja nende 1977. a. lisaprotokollid.”

Ühes lõigus esines kaks vigast rektsiooni, ka sõna ‘suva’ pole selles kontekstis kuigi õnnestunud valik : “Konkreetses nõudmise otsus sõltub ainult Ülemkohtu suva järgi. [...]Jällegi toimub asja vastuvõtmine Ülemkohtu suvast.” “Otsus sõltub ainult Ülemkohtu tahtest.” “Ülemkohus otsustab, kas asi võetakse arutusele.”

Paigutaksin siia alla ka üldise järeltäiendilembuse ‘teooria õiglusest’ pro õigluse teooria; “pakkus õigluse mudeliks kaasaegse variandi ühiskondliku lepingu teooriast” pro “pakkus õigluse mudeliks ühiskondliku lepingu teooria kaasaegse variandi”; kontseptsioon moraaliteooriast pro moraaliteooria kontseptsioon.

9.3.2.3 Sõnastus

Sõnastusvigade klassifitseerimine on väga raske, sest tavaliselt eksitakse ühes lauses mitme põhimõtte vastu. Sellepärast tõesti väga üldine jaotus.

Lauseosade seostamine. Valesse kohta sattunud lauselühend järgnevas näites toob kaasa tõelise absurdi: “Pederastia suguliselt mitteküpse isikuga kvalifitseeriti sama paragrahvi lg.2 järgi tingimusel, et kannatanu suhtes tarvitati vägivalda ja kasutati ära, lähtudes seaduse tekstist, tema olenevat seisundit.” Niimoodi tuleb välja, et seisundi ärakasutajad lähtusid oma teos seaduse tekstist! Tavaline on lauselühend, mille puhul pole selge, kes või mis on lauses tegija. “Hoogu kogub diskussioon tihedama rahvusvahelise integratsiooni vajalikkusest, pidades seejuures ennekõike silmas liitumist või tihedamat koostööd Euroopa Liidu, Euroopa Nõukogu, NATO ja teiste rahvusvaheliste organisatsioonidega.” Kas hoogu koguv diskussioon peab kõike seda silmas pidama? Lauselühend ja sõnade järjekord loovad väärseose: “Ainult nimetatud probleemile pühendatud uurimusi käesoleva töö autori teades eesti keeles ilmunud ei ole.” Aga autori teadmata?

Kõrvallause ei seostu selgelt pealause kindla liikmega: “Nende eritoimingute loetelu on ka ammendav, mida saab muuta vaid seadusega.” Kas seadusega saab muuta eritoiminguid, loetelu või ammendavust?

Asesõna ei viita piisavalt selgesti tagasi: “Ülekuulamise rakendamisel selgitab uurija tunnistajale, et ta on kohustatud andma ütlusi, kuigi ütluste andmisest keeldumiseks puudub seaduslik alus.” Parem oleks “... viimane on kohustatud andma ütlusi” “Unikaalsuse annab Euroopa Liidule ja selle õigusele aga tema supranatsioonaalne iseloom.” Ehk siiski nende? “Tooksin näite võlaõigusest, milliseid on Eesti praktikas arvukalt.” Võlaõigusi on arvukalt? Parem oleks “Tooksin näite võlaõiguse vallast, ka Eestist leiab sellised näiteid palju.”

Näide **allikateksti** katkete **kontrollimatust ülevõtmisest** oma teksti, lisaks sõnastuse kohmakus: “Igal Eesti Vabariigi kodanikul on õigus isiklikult tutvuda järelevalvetekstide ja nende arhiivides tema kohta hoitavate andmetega. Kuni Vabariigi Valitsuse vastavasisulise määruse vastuvõtmiseni 1. augustist 1995.aastast puudus sellekohane rakendamise kord vastava õiguse teostamiseks.”

Parem oleks “Kuni Vabariigi Valitsuse 1. augustil 1995. aasta sellekohase määruse vastuvõtmiseni ei olnud seda õigust võimalik kasutada.”

Allikatest tuleb vasturääkivus üle eestikeelsesegi teksti: “Kolmas võimalik lähenemisviis eitab kahe eelmise poolt püstitatud probleemi olemasolu.

Koordinatsiooniteooria väidab, et rahvusvahelise ja siseriikliku õiguskorra vaheline suhe ei ole ei subordinatsiooniline (monistlik lähenemine) ega koordinatsiooniline (dualistlik lähenemine), kuna neil kahel õiguskorral puudub ühine kehtivusala.” Koordinatsiooniteooria väidab, et suhe ei ole koordinatsiooniline.

Kordused, tühisõnalisus ja vasturääkivus. Järgnevas lõigus ei saa päris hästi aru, mida autor üldse öelda on tahtnud. “Need toimingud [jälituse eritoimingud K.K.] on praktikas muutunud problemaatiliseks, kuna on hakatud neid mõisteid tõlgendama laiemalt, kui nad tegelikult on määratletud JtS-s. Jälituse eritoimingutega ei ole nii palju probleeme, kuna nende tulemusel saadud teabe kasutamine kriminaalmenetluses, eriti kohtulikul vaidlusel on problemaatiline ja pole ka kriminaalmenetluses veel kasutamist leidnud.”

“Euroopa Liidu õiguse supranatsionaalne olemus avaldub ühelt poolt liidu aluseks olevate lepingute kõrgemalseismises riikide õiguskordadest ja liidu institutsioonide poolt kehtestatavate määruste ja otsuste vahetus kohaldatavuses liikmesriikide subjektidele ning teiselt poolt riikide subjektide õiguses pöörduda otse Euroopa Kohtusse.” Muudaksin sõnade järjekorda ja prooviksin vältida sõna *poolt* kordumist: “Euroopa Liidu õigus on supranatsionaalne (rahvusteülene?), sest liidu aluseks olevad lepingud seisavad kõrgemal riikide õiguskorrast ning liidu institutsioonide kehtestatud määrused ja otsused kohaldatakse vahetult liikmesriikide subjektidele, kes võivad pöörduda otse Euroopa kohtusse.”

Kiiruga kirjutades võib **katkeda loogiline ahel**, vaja oleks veel mingit laiendit sõnale ‘vastavalt’: “Selle [jälituse erandtoimingute teostamise K.K.] käigus saadud asitõendid kuulusid vastavalt kohtuotsuse jõustumisel hävitamisele.” Pakun varianti “Jälituse erandtoimingute abil saadud asitõendid tuli pärast kohtuotsuste jõustumist hävitada seaduses ette nähtud korras.”

Kokku sulatatakse ainsus ja mitmus: “Sellest järeldeb Virally, et iga riik, kellele kohalduvad rahvusvahelise õiguse normid, alluvad sellele õigusele.” Parandus: “Sellest järeldeb Virally, et riik, kellele kohalduvad rahvusvahelise õiguse normid, allub sellele õigusele.”

“Väite, et rahvusvaheline õigus ja siseriiklik õigus on kaks eraldi sfääri ning et rahvusvaheline õigus ei puutu siseõigusesse, on ümber lükanud käesoleva sajandi, eriti pärast II maailmasõda toimunud arengud.” Sõna ‘areng’ viimasel ajal ainsuses enam ei näegi, lauses on arenejaks käesolev sajand; pärast kahte kõrvallauset jääb silma fraas ‘on ümber lükanud käesoleva sajandi’. Parandatud variant on selgem vaid grammatika seisukohast, sisu ei oska muuta: “20. sajandil, eriti pärast II maailmasõda toiminu on ümber lükanud väited, et rahvusvaheline õigus ja siseriiklik õigus on kaks eraldi sfääri ning et rahvusvaheline õigus ei puutu siseõigusesse.”

Sõnade järjekord. Eksitakse öeldise teise koha reegli vastu, ka *siis* ei ole päris loomulikus kohas. “Seega Rawls püüab näidata, et väga piiritletud ausates tingimustes valiksid ratsionaalsed inimesed teatud printsiibid, mis ühtivad meie intuiitvsete arusaamadega jaotatavast õiglusest ning mida siis järgides saavutatakse tulemused, mis hoolimata oma iseloomust, oleksid meie jaoks moraalselt vastuvõetavad.” Proovin ümber sõnastada: “Seega püüab Rawls näidata, et kindlalt piiritletud ausates tingimustes valiksid ratsionaalsed inimesed printsiibid, mis ühtivad meie intuiitvsete arusaamadega jaotatavast õiglusest; neid printsiipe järgides saavutatakse tulemused, mis oleksid meie jaoks moraalselt vastuvõetavad (hoolimata oma iseloomust).”

Määrused ja lauselaiendid on sageli vales kohas: “Teoreetiliselt täiesti vana, alkohoolik või isegi hullumeelne võib jääda ametisse.” Lause on täiesti mõeldav suulise, emotsionaalse reaktsioonina — vaat siis, kuidas võib minna! Kirjatöös oleks parem siiski “Teoreetiliselt võib ametisse jääda alkohoolik või isegi vaimuhaige.” Olgu selle vanadusega siis, kuidas on. Järgmises lauses jääb ebaselgeks, mida rõhutada tahetakse. Kas seda, et ilmus just Rawlsi teos, või seda, et teos ilmus just siis, kui ‘kulmineerus vähemustele võrdseid õigusi nõudva liikumise tegevus’: “Nimelt Rawlsi teose ilmumine USAs langes kokku

ajaga, mil kulmineerus vähemustele (eeskätt afro-ameeriklased) võrdseid õigusi nõudva liikumise tegevus.” Sõnade järjekord meenutab jälle suulist kõnet. Sõnade õige järjekorra vastu eksitakse järgmises lauses, täiendi ‘käimasoleva’ ja põhisõna ‘protsessi’ vahel on viis muud sõna: “Eesti Vabariigis käimasoleva seadusandluse Euroopa Liidu õigusele lähendamise protsessi käigus võidakse kehtestada õigustloovaid akte, milles viidatakse Euroopa Liidu määrustele või direktiividele kui käitumisjuhiste ilma nende sisu otseselt transformeerimata.” Lause võiks välja näha ka nii: “Eestis kooskõlastatakse seadusi Euroopa Liidu õigusega ning selle protsessi käigus luuakse (õigus)akte, milles küll viidatakse Euroopa Liidu määrustele või direktiividele, kuid mille sisu ei transformeerita.”

Teksti liigendamine. Jaotuses pole kinni peetud põhimõttest ‘sarnane info tuleb esitada sarnases vormis’, sõnade järjekord (vaatasid ligikaudselt läbi), arusaamatu sõnavalik (‘olemuselt puudutasid kriminaalasjade kohtuistungeid’): “Magistraadid vaatasid ligikaudselt läbi 234 000 asja järgnevalt:

- a) 82 000, mis olemuselt puudutasid kriminaalasjade kohtuistungeid
- b) andsid 27 000 orderit arestiks
- c) andsid 6000 orderit läbiotsimiseks
- d) võtsid arutusele 58 000 asja seoses kautsjoni vastu vahi alt vabastamisega
- e) 30 000, mis olemuselt puudutasid tsiviilasjade kohtuistungeid.”

Ebaõnnestunud on jaotiste tähistamine järgmises loetelus: “USA-s on kahte tüüpi kohtuid:

- a) föderaalkohtud
 - a.1. ringkonnakohtud
 - a.2. apellatsioonikohtud
 - a.3. USA Ülemkohus
 - a.4. erikohtud
- b) osariigi kohtusüsteemid, mis on kahe- või kolmeastmelised.

Järgnev loeteluga lause muutuks ülevaatlikumaks, kui erinevad võimalused graafiliseltki esile tõsta. “Rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsiooni artikli 11 järgi võib riigi nõusolek temale lepingu kohustuslikkuse kohta olla väljendatud lepingule allakirjutamisega, lepingut moodustavate dokumentide vahetamisega (see toimub üldjuhul diplomaatiliste nootide vahetamise teel),

lepingu ratifitseerimisega, vastuvõtmisega, kinnitamisega või sellega ühinemisega või muul viisil, milles osapooled kokku lepivad.”

Miks mitte nii: “Rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsiooni artikli 11 järgi võib riik lepingu kohustuslikkust tunnistada:

- a) lepingule allakirjutamisega;
- b) lepingudokumentide vahetamisega (üldjuhul vahetatakse siis diplomaatilisi noote);
- c) lepingu ratifitseerimisega;
- d) lepingu vastuvõtmisega;
- e) lepingu kinnitamisega;
- f) lepinguga ühinemisega;
- g) muul kokkulepitud viisil.”

Järgmises lõigus on sõnastus nii arusaamatu, et ei oska enam öelda, mille tõttu täpselt, lisaks vale ülivõrre ja komaviga. “Oluliseim alus kahtlustatava tekkimiseks menetlustaktika ja kriminaalmenetluse seisukohalt on isiku kahtlustatavana kinnipidamine. [...] Teine alus kahtlustatava tekkimiseks kriminaalmenetluse, on tõkendi kohaldamine enne süüdistuse esitamist vastavalt KRMK §-le 35 lg.1.” Kahtlustava “tekkimise” kohta on kahtlust avaldanud juba retsensent, aga mida peaks tähendama veel see, et kahtlustatav tekib menetlustaktika ja kriminaalmenetluse seisukohalt? Ümber tuleks teha kogu lõik.

Ülekasutatud sõnu. *Looma:* “Võimaluse oma rahvusvahelisest õigusest tulenevaid õigusi rahvusvahelises kohtus kaitsta loovad ka mitmed täna kehtivad rahvusvahelised konventsioonid.” Võiks olla “Võimaluse[...] annavad...” “Seda iseloomustab eelkõige inimõiguste areng, samuti Euroopa Ühendustega loodud täiesti uus doktriin riikide koostööst majandusarengu vallas ja eraisikute seisundist tekkinud ühistises.” Viimase nimisõna kohta märgib bakalaureusetöö retsensent, et talle on see uudistuletus tundmatu, kuid sellegipoolest loodab ta sõnast terminoloogiale täiendust, kui vaid autor seletaks, mida see tähendab.

Fraas 'Euroopa Ühendustega loodud doktriin' on küllaltki mittetransparentne, kui kasutada uut moeväljendit. Kes lõi ja mis ühendused?

Loomulikult *teostatakse* midagi alati *läbi* millegi: "Jurisdiktsioon tähendab võimu teostamist, mis võib luua, muuta või lõpetada õigussuhteid. See võib toimuda läbi seadusandliku, täidesaatva või kohtuvõimu."

Kiiduväärne isikupära ja stiili mõttes, kuid mõneti eksitav on katse asendada 'läbi' sõnaga 'kaude', nagu väga aavikliselt proovib teha Piibe Jõgi. Tekstis harjub sellega küll, kas aga selline keelendi renoveerimine ühest magistritööst ka kaugemale ulatub, ei oska öelda. "Nimelt Nozick taaselustas J.Locke'i lähenemise õiglusele ja eelkõige omandiõigustele kaude nn loomulike õiguste ning kuulutas kõige aluseks ajaloolised õigused omandile." Harjumus ütleb, et kaude on siiski määrsõna 'kaudselt' sünonüüm. (NB! 2002. aasta küsitluses märkis üks üliõpilane selle sõna kasutuse kui otseselt häiriva ära: "On asju, mis on harjumatud, näiteks P.Jõgi ei kasuta õpikus "Õigus ja eetika" mitte kordagi sõna kaudu, vaid kaude (mitte õiguse kaudu, vaid kaude õiguse. Üsna häiriv oli õppida.")

Ja muidugi *antud*, mis kord juba meile vene keele kaudu "antud" ja mida tekstist välja "võtta" ei õnnestu autoritel kuidagi. "Antud teemat on käsitletud ka seoses muude valdkondadega - põhiseaduslikkuse järelevalvega - prof. J. Põllu kirjutised, P. Roosma bakalaureusetöö Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas 1995.a." Segamini on ainsus ja mitmus, lause teises osas võiks ka mõni tegusõna olla. Proovin siiski parandada: "Teemat on põhiseaduslikkuse järelevalve alastes töödes käsitlenud ka prof. J. Põld ja P. Roosma."

Klassika on juba ka *seadusandlus*: "Riigi kohtunik ei peaks sellepärast veel loobuma siseriikliku õigusnormi kohaldamisest, küll aga võib riigi seadusandlus tal võimaldada rahvusvahelise õiguse normi kohaldamist." Kas jutt on ikka seadusloomest või seadustest endist?

Rahvusvaheline suhtlemine toob kaasa omad **stambid**, mis eesti keelde ümber pandult ähmastavad lähima ümbruse nii tähenduse kui grammatika poolest.

"Seda seisukohta soosivad ka Eesti õiguspoliitilised prioriteedid." ?

Tõlkeviga on ilmselt sõna 'turumärgid', tegu on ikka *kaubamärkidega*.

“Olulisimaks kriteeriumiks siinjuures on siis maksimaalse hulga inimeste õnne, heaolu või mõne muu “hüve” maksimaliseerimine.” Inglise keele eeskujul moodustatud verb, tegelikult on ammu soovitatud *maksimeerimist*.
Kokkuvõtteks. Õigusteaduskonna üliõpilastööde keel kannatab samade vaevuste all, mis meile iga päev lehest vastu vaatavad ja raadiost kõrva kostavad.

10. Alasisesed varieerumised. Varieerumised territooriumi lõikes

Taas pean mõistlikuks punktid ühendada, sest koolid, kus probleemid suuremad, paiknevad enamasti Kirde-Eestis.

Erinevused on koolide ja erialade vahel kindlasti olemas – sotsiaalteadustes on inglise keele surve suurem, rahvusteadustes väiksem. TÜ sotsiaalteaduskonna üliõpilased on väitnud, et väga korraliku inglise keele oskusega on hakkama saada küllalt raske.

Eeldamisi on suurema konkursiga erialadel võimekamad üliõpilased, mis tähendaks, et ka nende keeleoskus on parem. Kindlalt seda siiski väita ei saa, lisaks ähmastab pilti eelarveväliste õppurite hulk. Isegi eesti ja soome-ugri filoloogia õppijate sekka on sattunud peaaegu kirjaoskamatu (lektor Kersti Lepajõe andmed).

Avalikkuses on võimendatud arvamust “Raha eest saab ju hariduse osta”, mis mõjub kohati laastavalt erakõrgkoolide mainele. Viimaseid peetakse niikuinii rohkem äriettevõtteks ja mida turg nõuab, seda peab ka pakutama. Kirde-Eestis ja Tallinnas on see kaasa toonud olukorra, kus töötavad venekeelsed rakenduskõrgkoolid, kes pakuvad Venemaa kõrgkoolide diplomit. Mõnel juhul ei ole haridus- ja teadusministeeriumil isegi ülevaadet, mida ja kuidas seal õpetatakse. Kindlasti võib aga väita, et nende koolide vilistlastel on Eestis väga piiratud karjääriväljavaated, eelkõige puuduliku eesti keele oskuse tõttu. Vene ringkondades levib ka aramus, et seoses peatse ühinemisega Euroopa Liiduga on noortel mõttekam hoopis inglise keel väga hästi omandada, et võimaluse tekkides välismaale tööle suunduda.

Kõige masendavamad on aga ajakirjandusse jõudnud andmed sellest, kuidas lõputöid ostetakse või kirjutada lastakse. See tähendab ju, et kõrgharidust tõendava paberiga inimene ei olegi ehk kunagi pikemat teksti koostanud.

11. Järeldused ja soovitused

Kõrgharidust mõjutavad samad asjad, mis kogu maailma – üleilmastumine ja turumajanduslikud suhted. Enam ei konkureeri Eesti ülikoolilõpetaja tööturul mitte ainult kursusekaaslaste, vaid võib-olla hoopis ka Soome või Saksa ülikooli vilistlasega. Kas ta on sellel turul konkurentsivõimeline, sõltub temast endast. Euroopa Liit teeb lahti piirid ja kõrgharidusega noor võib rännata tööd otsima kodust kaugemale. Emakeeleoskusest olulisem on siis tõepoolest võõrkeelte valdamine.

Haritlaste masstootmine muudab õppetöö pealiskaudsemaks. Kui kolme aastaga on vaja esimene kraad kätte saada, ei suuda keegi kuidagi veenda õppekava koostajaid aega raiskama keeleõpetusele. Nii jääb viimaseks emakeelealaseks ettevalmistuseks riigieksami kirjandiks valmistumine. Ja see on ometigi tekstitüüp, mida hilisemas elus enam ette ei tule. Kummatigi on kiiresti ettevalmistatud spetsialistid vastutavad oma ala arengu eest, ka oma alast mõtlemise ja kirjutamise arengu eest. Vale, isegi kahjulik on eeldada, et see kuidagi iseenesest kujuneb. Tekstide tegemine on oskus ja vajab harjutamist. Ülikoolis pole aga õppejõududel aega süveneda vormistamise ja stiili küsimustesse, kui kiiresti tuleb kindlaks teha, kas üliõpilasel üldse ainekse aimu on.

Süveneb arusaam: “Ah, küll kõik oskavad inglise keelt!” Kui mingis aines on leitud sobiv ingliskeelne õpik, ei hakatagi seda enam tõlkima või näiteks originaalõpiku kirjutamise peale mõtlema. Ka soovitatava kirjanduse nimestikud on enamasti ingliskeelseid artikleid tulvil. Nii pole imestada, kui üliõpilaste seas on tunda hoiakut “Teadust tehaksegi ju inglise keeles”. Kuigi haritud eestlane peab oskama mitutki võõrkeelt, ei tohiks üht allkeelt eesti keele allkeelte seast täielikult välja tõrjuda ja võõrkeelelega asendada.

Soovitused:

Kui vähegi võimalik, kirjutada õppekavadesse sisse keeletunnid, kellele vaja, ka õigekeele tunnid, aga vähemalt mingigi kursus peab oma erialast kirjutama ja rääkima õpetamisele pühendatama.

E-konspektid on hädaabinõu, aga parem kui mitte midagi . Nende tegemist tuleks toetada.

Kõrgkooliõpikute kirjutamine tuleb õppejõudude jaoks kuidagi ihaldusväärsemaks tegevuseks muuta. Tõlgitud õpikute keeleteoimetamist tuleb tõsisemalt võtta, et spetsialistidest tõlkijad ei laseks end originaalist väga mõjutada.

Ja nagu tõenäoliselt kõik valdkonnauurijad on nõudnud, koolide emakeeleõpetus tuleb viia paremale järjele.

Viidatud allikad

- Aben, H. "Miks ma toimetan ingliskeelset ajakirja" Sirp 12.II 1999, lk 3
- Erelt, M. "Eestikeelse kõrghariduse vajalikkusest" Emakeele Seltsi aastaraamat nr 44-45, lk 77-81
- Erelt, T. "Eesti oskussõnastikud 1991-1999" kogumikus "Keelenõuanne soovitab 2" (<http://www.eki.ee/keeleabi/artiklid2/oskuss.html>)
- Jansen, E. Palli, H. "Veel kord teadusest ja keelest" Sirp 19.III 1999, lk 18
- Kingisepp, V.-L. "Miskeelne teadus ja kõrgharidus?" Keel ja Kirjandus 5/2002, lk 379-383
- Kogumik "Eesti keel teaduskeelena ja Euroopa Liit" Tln, 2002
- Künnap, A. Sirp 23.IV 1999, lk 19.
- Lang, V. "Rahvuslikust alaväärsuskompleksist teaduses" Sirp 12. III 1999, lk 3
- Lang, V. "Miks ma (ikka veel) kirjutan eesti keeles?" Sirp 18.XII 1998, lk 6
- Lang, V. "Repliik" 30.IV 1999, lk 3
- Nuolijärvi, P. "Soome keel teaduskeelena", ibid lk 47-56
- Rahu, M. "Kas ikka tõesti teaduse alaväärsuskompleks?" Sirp 23. IV 1999, lk 3
- Taagepera, R. "Alusuuringud ja provintslus" Sirp 18. V 1999, lk 3
- Tender, T. "Kokkuvõtte projekti "Eesti teaduskeel ja Euroopa Liit" raames toimunud aruteludest" kogumikus "Eesti keel teaduskeelena ja Euroopa Liit" Tln, 2002, lk 11-20
- Tulviste, P. "Kas inglise keel jätab teaduses ruumi emakeelele?" Eesti Päevaleht 15.XII 1998, lk 2
- Tulviste, P. "Rahvusvaheline mõttevahetus kõrghariduse keelest" Sirp 26.11. 1999, lk 18
- Tulviste, P. "Teaduse keelest" Sirp 15.I 1999, lk 18

Muud allikad

Haridus- ja Teadusministeeriumi kodulehekül, statistikaameti kodulehekül, kõrgkoolide koduleheküljed.